

SKÖNDALSINSTITUTETS
ARBETSRAPPORTSERIE

NR 33

ERSTA SKÖNDAL HÖGSKOLA

33

SKÖNDAL INSTITUTE
WORKING PAPERS

NO 33

ERSTA SKÖNDAL UNIVERSITY COLLEGE

”Vi vet inte vilka metoder vi ska använda”

- Om relationen mellan kunskap och praktik
i Stockholms kommuns sociala arbete med hemlöshetsfrågor 1965-2000

MARTIN BÖRJESON

Sköndalsinstitutet
2004

ARBETSRAPPORTSERIEN

I mitten av 1960-talet publicerades Gunnar och Maj-Britt Inghes *Den ofärdiga välfärden*. Boken gav upphov till en omfattande socialpolitisk debatt, men också till olika satsningar för att förbättra betingelserna för de människor som levde under de sämsta sociala villkoren. I denna studie beskrivs hur man i Stockholms kommun kommit att arbeta med hemlöshetsfrågorna under perioden 1965-2000, det vill säga de årtionden som följt sedan makarna Inge publicerade sin rapport. Särskild uppmärksamhet ägnas frågan vilken roll kunskap och kunskapsutveckling haft för utformningen av de sociala insatserna. Martin Börjesson är verksam vid Socialstyrelsen och Sköndalsinstitutets forskningsavdelning. Uppsatsen är en av fyra delstudier som tillsammans skall utgöra underlag för hans avhandling "Hemlöshet som socialt problem: Kunskap, praktik, politik".

Sköndalsinstitutets forskningsavdelning publicerar forskningsresultat från olika större projekt och uppdrag. Vi har en skriftserie, en särtrycksserie, en arbetsrapportserie samt en metodbokserie. Arbetsrapportserien avser främst att ge möjlighet att publicera delrapporter och delresultat från större studier, aktuella kunskapsöversikter och uppsatser. Förteckning över publikationer från Sköndalsinstitutet finns på föregående sidor.

Ersta Sköndal högskola

Sköndalsinstitutet, 128 85 SKÖNDAL

Besöksadress Sköndalsinstitutet, Herbert Widmans väg 12, Sköndal

Telefon 08-605 06 00, 605 08 90 Fax 08-605 09 16

E-post skondal.institute@sssd.se

”Vi vet inte vilka metoder vi ska använda”*

- Om relationen mellan kunskap och praktik i Stockholms
kommuns arbetete med hemlöshetsfrågor 1965 - 2000

Martin Börjeson

*Ur Gunnar & Maj-Britt Inghes diskussion om de
mest utsattas villkor i *Den ofärdiga välfärden*, sid. 286

Stockholm, januari 2004

Publicerad av Sköndalsinstitutets forskningsavdelning
Copyright © 2004 Martin Börjeson
ISSN 1402-277X

Omslag: Hans Andersson H&I Design
Tryck: Elanders Gotab AB, Stockholm 2004
Produktion: Sari Nurminen

FÖRORD

Sköndalsinstitutets forskningsavdelning gör under de närmaste åren en satsning på undersökningar av insatser mot hemlöshet. Föreliggande uppsats utgör en del av Martin Börjesons avhandlingsarbete *Hemlöshet som socialt problem: Kunskap, praktik, politik*, vilket i sin tur är en del av projektet *Bostadslöshetsforskningens retorik och praktik*, som genomförs i samarbete med Institutionen för socialt arbete/Socialhögskolan vid Lunds universitet.

Lars Svedberg
forskningsföreståndare

INNEHÅLL

FÖRORD	3
1. HEMLÖSHETEN SOM SOCIALT PROBLEM UNDER REKORDÅREN OCH IDAG	7
En fråga som utmanar det sociala arbetets inriktning	8
Relationen mellan kunskap och praktik	9
Syfte, tillvägagångssätt och fortsatt disposition	10
2. TEORETISKA OCH METODOLOGISKA UTGÅNGSPUNKTER	13
Perspektiv på socialt arbete, forskningsanvändning och sociala insatser mot hemlöshet	13
Kunskapsläget när det gäller hemlöshet och sociala insatser mot hemlöshet	18
3. KUNSKAPSLÄGET OM HEMLÖSHET SOM SOCIALT PROBLEM	23
Facktidskrifter som förmedlare av forskningsresultat	23
Artiklar om hemlöshet i sex facktidskrifter under perioden 1965-2000	24
I vilken mån har forskningen handlat om det praktiska sociala arbetet?	26
4. HEMLÖSHETSFRÅGORNA I STOCKHOLMS KOMMUN 1965-2000	29
Utgångsläget i mitten av sextioalet: Hemlöshetsfrågan på den socialpolitiska dagordningen	29
1965-1985: En utbyggnad av nya institutioner och ett sökande efter nya arbetssätt	30
1985-2000: Hemlöshetsfrågan åter aktuell – ett gammalt eller nytt problem?	31
Sammanfattning av utvecklingen under perioden 1965-2000	33
5. KUNSKAPSUTVECKLING FÖR ARBETET MED HEMLÖSHETSFRÅGORNA – TRE FALL	35
Den socialmedicinska traditionen – kartläggningar av de mest utsattas livsvillkor	35
Krukisverksamheten – ett försök att utveckla nya former för behandlings- och utredningsverksamhet	37
FoU-enheten i Stockholm – återkommande kartläggningar av socialtjänstens kontakter med hemlösa	40
6. SAMMANFATTANDE DISKUSSION	43
Kunskap och praktik i Stockholms kommuns arbete med hemlöshetsfrågor 1965-2000	43
Vad har format relationen mellan kunskap och praktik?	45
KÄLLOR OCH LITTERATUR	49
BILAGA 1	53
Artiklar om hemlöshet i <i>Nordisk Sosialt Arbeid</i> , <i>Socialmedicinsk tidskrift</i> , <i>Socialt forum</i> , <i>Socialvetenskaplig Tidskrift</i> , <i>Sociologisk forskning</i> respektive <i>Socionomen</i> 1965-2000	53

1. HEMLÖSHETEN SOM SOCIALT PROBLEM UNDER REKORDÅREN OCH IDAG¹

1965 anslog Folksam medel för forskning om vad man kallade ”Den tysta nöden” i det svenska samhället. Man ville ha en översikt över de problem och problemgrupper som ansågs falla inom detta område. Uppdraget gick till Gunnar och Maj-Britt Inghe, som ett år senare redovisade sitt arbete i rapporten *Den ofärdiga välfärden*.

Deras bok är en bred redovisning av de välfärdsproblem och sociala missförhållanden som de fann i sextiotalets Sverige. Förmodligen bidrog det faktum att boken publicerades just då – mitt under de så kallade rekordåren – till att boken blev föremål för en omfattande debatt (Halldin 1999). Den övertygande bild av de omfattande missförhållandena i folkhemmet som Gunnar och Maj-Britt Inghe redovisade, framstod som både provocerande och uppfordrande. Deras bok kom att tryckas i flera upplagor och den kom också att inspirera till flera andra studier och utredningsarbeten av liknande karaktär.

Ändå är *Den ofärdiga välfärden* skriven med en utvecklingsoptimistisk grundton. Den skrevs i en tid när strävandena att skapa trygga välfärdssamhällen var internationella och då Sverige ansågs hävda sig väl i fråga om förverkligandet av välfärdsidealerna. Men, skriver Gunnar och Maj-Britt Inghe, ”[det] hindrar inte att man ständigt måste fråga om det kvarstår några påtagliga brister som alltjämt dömer grupper av människor till ett liv i otrygghet och bekymmer” (sid. 14). Och efter en genomgång av ”olika kategorier misslyckade och utstötta”

... är det dags att granska slutstadierna – den egentliga slummen. Den möter man på olika håll; ett koncentrat finner man på härbärgen, ungarshotell och försörjningsinrättningar. Det finns också personer som logerar helt i det fria – utesovarna. (sid. 248)

Den bild av de hemlösas villkor som Gunnar och Maj-Britt Inghe redovisar är mycket mörk. De hemlösa är fattiga och har ofta en dålig fysisk och/eller psykisk hälsa. De har många gånger missbruksproblem och ofta en lång erfarenhet av olika samhälleliga insatser, vilka uppenbarligen inte har lett till några bestående effekter: ”Det misslyckade ”spillet” från samhällets vårdorgan utgör alltså den dominerande delen av den hemlösa slummen”. (sid. 267) Författarna till *Den ofärdiga välfärden* konstaterar att de rådande välfärdsidealerna knappast har haft någon betydelse för de mest utsattas situation – och att de till och med kan ha bidragit till att den förvärrats ytterligare:

¹ En tidigare version av uppsatsen har presenterats vid det femte nordiska symposiet Kunskapsutveckling i välfärdens tjänst? Om mötet mellan forskning och praktik (FORSA) i Norrköping den 20-22 november 2003. För värdefullt stöd i mitt arbete liksom för konstruktiv kritik av tidigare utkast vill jag rikta ett tack till Anders Bergmark, Erik Blennberger, Jan-Håkan Hansson, Marcus Knutagård, Tommy Lundström, Marie Nordfeldt, Lars-Erik Olsson, Annika Remaeus, Marie Sallnäs, Lars Svedberg och Hans Swärd.

Välfärdsideologin enbart ger alltså inte möjlighet att lösa de utstötts problem. Välfärden har tvärtom medfört att deras isolering blivit mer iögonenfallande än någonsin. De går inte att foga in i trygghetssystemet, de framstår som anakronismer som man inte riktigt vet vad man ska göra med. I stort sett måste vi nog konstatera att vi misslyckats på detta område. Vi vet inte vilka metoder vi ska använda. (sid. 285-86)

Ganska exakt 35 år senare beskrev Kommittén för hemlösa i sitt delbetänkande *Adressat okänd* (SOU 2000:14) situationen för de hemlösa på följande sätt:

Hemlöshet som socialt problem samt hemlösas villkor och livssituation är frågor som under senare delen av 1990-talet har ägnats en allt större uppmärksamhet. Uteliggarnas och härbärgesgästernas villkor har djupt engagerat och berört många. Hemlöshet är, har det framhållits, ovärdigt ett välfärdssamhälle och ett tecken på välfärdsstatens tillbakadragande. (sid 17)

Samtidigt konstaterar man i betänkandet att kunskaperna om hemlöshetens orsaker och dynamik i hög grad är bristfälliga. Det råder en i det närmaste total avsaknad av systematiska studier om vilka faktorer som orsakar hemlöshet, samtidigt som effekterna av gjorda insatser i stort sett är okända.

1.1 En fråga som utmanar det sociala arbetets inriktning

När man jämför de två rapporterna är det lätt att konstatera att samhället förändrats under de 35 år som har förflutit. Den utvecklingsoptimism som, trots allt, på många sätt präglade *Den ofärdiga välfärden* är långt borta och ter sig idag lätt naiv. Gunnar och Maj-Britt Inghes sätt att beskriva de hemlösas livssituation – som för en läsare idag låter både fördomsfullt och nedsättande – har ersatts med ett neutralt och vetenskapligt språk.

Men ändå är det kanske likheterna som är mest slående. Hemlösheten är fortfarande ett betydande problem, först och främst i den meningen att det rör sig om en grupp människor som lever under svåra sociala villkor, men också för att hemlösheten pekar på provocerande brister i vårt välfärdssystem. På liknande sätt framgår det i de båda rapporterna att våra kunskaper om metoder och arbetssätt för att komma tillrätta med hemlösheten och dess orsaker – då såväl som nu – är begränsade.

En annan likhet är att hemlösheten både då och nu är en i hög grad iögonenfallande företeelse. Det hänger förmodligen samman med att de hemlösa hör till de grupper som lever under de absolut svåraste villkoren, men också med att hemlösheten, som ett socialt problem, problematiserar socialpolitikens övergripande inriktning. Även om det finns många goda skäl för socialtjänsten att prioritera insatser som bidrar till att rehabilitera människor och stärka deras möjligheter att klara sin egen försörjning, är det uppenbart att det också finns ett behov av mer akuta insatser; av härbärgen, uppsökande verksamhet och soppök. Dessa verksamheter har emellertid i hög grad "lämnats" till frivilligorganisationerna, ibland till och med med motiveringen att det inte skulle röra sig om professionellt socialt arbete.²

² Se Bengt Börjesons artikel "Repression och socialt arbete" i Meeuwisse, Sunesson & Swärd (red.) (2000), där han diskuterar det absurda i att det framstår som absurt att socialtjänsten skulle kunna tänkas driva ett soppök i Stockholms innerstad. (För en mer genomgripande diskussion om de frivilliga organisationernas roll när det gäller insatserna mot hemlöshet, se Nordfeldt 1999.)

1.2 Relationen mellan kunskap och praktik

Ytterligare en likhet mellan de båda ovan nämnda rapporterna är att de i hög grad syftar till att uppmärksamma hemlösheten som ett socialt problem. Genom att kartlägga och beskriva hemlöshetens omfattning, dess innebörd och följder, formulerar man också argument för behovet av förstärkta sociala insatser. Resonemangen i båda rapporterna utgår ifrån att det föreligger en nära relation mellan kunskapen om sociala förhållanden och den sociala praktiken. I detta fall framträder själva vetenskapen om hemlöshetens omfattning som uppfordrande och som en utmaning för välfärdspolitiken.

Vi tänker oss ofta att kunskap och praktik går hand i hand. Genom vetenskaplig forskning och sociala undersökningar skaffar vi oss kännedom om de sociala förhållandena och upptäcker missförhållanden som bör åtgärdas. På liknande sätt tänker vi oss att vi, genom uppföljningar och utvärderingar, skaffar oss kunskap som blir till vägledning när vi skall agera. Men i verkligheten är det sällan så enkelt, för snabbt infinner sig frågan vilken kunskap som är viktig i det aktuella sammanhanget. Vad skall räknas som "kunskap"? Är det över huvud taget möjligt att tänka sig att sociala förhållanden – som exempelvis hemlöshet – kan observeras och analyseras på ett så enkelt sätt? När intresset idag riktas mot utfallet och resultatet av det sociala arbetet är det till den vetenskapliga kunskapen och till de vetenskapliga metoderna vi vänder oss för att söka vägledning. I detta förefaller inte mycket ha förändrats sedan makarna Inghe på 1960-talet uppgivet tvingades konstatera att man "inte visste vilka metoder man skulle använda".

Mot bakgrund av en översikt av den nordiska hemlöshetsforskningen hävdar Järvinen (1992:11) att forskningsdiskursen kring hemlöshet är nära förbunden med den administrativa hemlöshetsdiskursen. Därmed, menar hon, hänger forskningsdiskursen ihop med de hjälp-, kontroll- och disciplineringsåtgärder som riktas mot de hemlösa. Det socialadministrativa systemets mål är bland annat normalisering och genom att definiera, analysera och klassificera, deltar forskningen aktivt i denna normaliseringsprocess. Alltså: Forskningen bidrar till att konstituera hemlösheten som ett socialt problem, som ett objekt som skall åtgärdas och kontrolleras. Kunskapen om hemlösheten som ett socialt problem är med andra ord en viktig faktor för att förstå hur de sociala insatserna mot hemlösheten har formats. Det är också viktigt att betrakta hemlösheten i ett längre historiskt perspektiv. Inte för att historien nödvändigtvis erbjuder ett utvecklingsperspektiv som kan "förklara" dagens situation, utan snarare för att historien ger oss möjligheter att jämföra dagens situation med gårdagens och att den ger oss möjlighet att reflektera över såväl likheter som skillnader.

När vi idag diskuterar sociala insatser mot hemlöshet, gör vi det med utgångspunkten att socialt arbete sedan ett antal år har etablerats som ett vetenskapligt ämne (se vidare avsnitt 2.1.1). Detta har i sig skapat nya förutsättningar att låta de sociala insatserna baseras på kunskap om insatsernas effekter. Därmed inte sagt att man inte tidigare, genom en förstärkt kunskapsutveckling, har försökt att utveckla bättre metoder för att komma tillrätta med hemlösheten, men dessa strävanden skedde i hög grad inom ramen för andra discipliner, till exempel den socialmedicinska. En undersökning av perioden 1965-2000 kan bidra till att belysa vilken betydelse det haft att socialt arbete har etablerats som ett universitetsämne respektive ett forskningsområde för de sociala insatserna mot hemlöshet.

1.3 Syfte, tillvägagångssätt och fortsatt disposition

I denna uppsats beskrivs och analyseras de sociala insatser mot hemlösheten som har utvecklats i Stockholms kommun under perioden 1965-2000. Särskilt intresse riktas mot relationen mellan kunskapen om hemlösheten som ett socialt problem och de sociala insatsernas utformning. I vilken mån – och i förekommande fall hur – har forskningsinsatser respektive erfarenheter från den sociala praktiken påverkat varandra? Ambitionen är också att urskilja faktorer som har bidragit till, respektive förhindrat, ett sådant utbyte.

Med utgångspunkt från en övergripande beskrivning av de sociala insatserna mot hemlöshet i Stockholm under perioden 1965-2000, kommer intresset att riktas mot följande frågeställningar:

- Hur har kunskapsläget om hemlöshet som socialt problem sett ut under perioden?
- I vilken mån har de insatser mot hemlöshet som genomförts baserats på kunskaper om hemlöshetens omfattning respektive orsaker?
- På vilket sätt har kunskapsutvecklingen och den sociala praktiken inom detta område påverkat varandra?

Denna målsättning innebär vissa uppenbara avgränsningar. Utgångspunkten för uppsatsen är att relationen mellan kunskapsutvecklingen och den sociala praktiken är en viktig faktor i arbetet med hemlöshetsfrågorna, men det är inte den enda faktor som har betydelse i sammanhanget. Det innebär att ambitionen inte är att presentera någon fullständig redogörelse för hur arbetet med hemlöshetsfrågor i Stockholm har utvecklats under den aktuella perioden, och inte heller att försöka förklara varför arbetet har utvecklats så som det har. Detta skulle ha förutsatt ett väsentligt bredare angreppssätt – här har målsättningen framför allt varit att undersöka relationen mellan kunskapsutveckling och praktik inom ett avgränsat område.

Studien har begränsats till hemlöshetsarbetet i Stockholms kommun, vilket naturligtvis innebär att aspekter som är relevanta i andra kommuner riskerar att inte beaktas. Men då målsättningen inte har varit att studera hemlöshetsfrågorna från ett nationellt perspektiv, utan att diskutera relationen mellan kunskap och den sociala praktiken inom ett begränsat område, framstår detta som rimligt. Hemlöshet har ofta betraktats som ett storstadsfenomen (och inte minst som ett stockholmsfenomen), vilket innebär att Stockholms kommun snarast framstår som ett fall där hemlöshetsfrågorna rönt större uppmärksamhet jämfört med andra kommuner. I och med att den diskussion som kommer att föras begränsas till en kommun frånhänder vi oss möjligheten att uttala oss om den utveckling vi påvisar är representativ även för andra kommuner, liksom vi inte har någon möjlighet att diskutera relationen mellan utvecklingen i Stockholm och hur man i ett nationellt perspektiv behandlat dessa frågor. En avgörande fördel med att välja Stockholms kommun har dock varit att den förhållandevis omfattande uppmärksamhet som ägnats hemlöshetsfrågorna i kommunen inneburit att det funnits ett bra underlag för en diskussion kring relationen mellan kunskapsutveckling och praktik.

Med den angivna målsättningen har det också varit naturligt att utgå från synen att hemlöshet är ett socialt problem, som präglar de sociala insatserna på området. Denna syn kan i sig ifrågasättas – så har man till exempel hävdats att hemlösheten framför allt beror på brister i bostadsmarknadens funktionssätt (snarare än enskilda individers sociala problem) och att samhällets insatser därför bör riktas mot bostadsmarknaden snarare än mot den enskildes sociala situation (se vidare avsnitt 2.2.1). En fördjupad diskussion om detta skulle dock leda förbi de frågeställningar som är aktuella inom ramen för denna uppsats, där vi utgått från hur man från socialtjänstens sida har betraktat hemlöshetsfrågorna.

1.3.1 Tillvägagångssätt, material och fortsatt disposition

För att belysa de frågeställningar som har redovisats är det nödvändigt att undersöka, dels hur kunskaperna om hemlösheten som socialt problem har sett ut, dels hur de sociala insatserna mot hemlösheten har utformats under perioden. Målsättningen är med andra ord att beskriva hur kunskapen respektive den sociala praktiken har utvecklats, och framför allt, att belysa relationen mellan dessa. Det material som bildar underlag för framställningen utgörs dels av en genomgång av ett antal facktidskrifter inom det sociala området, dels av de vetenskapliga studier och rapporter som har publicerats i anslutning till arbetet med hemlöshetsfrågor i Stockholms kommun under perioden 1965-2000.

I kapitel 2 förs en diskussion om socialt arbete som kunskapsområde och som akademiskt ämne, om relationen mellan forskning och praktik och om hemlöshet som föremål för sociala insatser. Tanken är att denna diskussion skall utgöra en referensram för den fortsatta framställningen. I kapitlet redovisas också en översiktlig genomgång av tidigare forskning om hemlöshet. De frågeställningar som är aktuella inom ramen för denna uppsats relateras till denna tidigare forskning. För att få en bild av hur kunskaperna om hemlöshet som ett socialt problem har utvecklats under den aktuella perioden, redovisas i kapitel 3 en kartläggning av i vilken mån dessa frågor har behandlats i relevanta facktidskrifter. Kartläggningen är baserad på en genomgång av sammanlagt sex tidskrifter: *Nordisk Socialt Arbeid*, *Socialmedicinsk tidskrift*, *Socialt forum*, *Socialvetenskaplig Tidskrift*, *Sociologisk Forskning* samt *Socionomen*. Förutom förekomsten av artiklar som behandlar hemlöshet som ett socialt problem under perioden, är syftet också att undersöka i vilken mån dessa artiklar har varit relevanta för det praktiska sociala arbetet. I kapitel 4 redovisas en översikt över hur arbetet med hemlöshetsfrågor i Stockholms kommun har utvecklats under perioden. Underlaget för denna redogörelse utgörs i första hand av skriftlig dokumentation och rapporter som beskrivit olika verksamheter. Inom ramen för denna redovisning identifieras även tre särskilda verksamheter som erbjuder möjligheter att närmare analysera relationen mellan kunskapsutveckling och social praktik. Dessa verksamheter, vilka samtliga kan sägas ha utgått från en strävan att skapa en bättre kunskapsgrund för det sociala arbetet med hemlöshetsfrågorna, är i kapitel 5 föremål för en närmare diskussion. Uppsatsen avslutas i kapitel 6 med en sammanfattande diskussion.

2. TEORETISKA OCH METODOLOGISKA UTGÅNGSPUNKTER

2.1 Perspektiv på socialt arbete, forskningsanvändning och sociala insatser mot hemlöshet

Kunskapen har många former och dimensioner. I denna uppsats riktas intresset mot den form av kunskap som kan ligga till grund för utformningen av metoder och arbetssätt inom ramen för det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor. Denna avgränsning är medvetet vagt formulerad, eftersom en viktig målsättning varit att studera relationen mellan kunskap och praktik och det inte framstår som rimligt att på förhand formulera alltför strikta krav på vilken typ av kunskap som skall betraktas som relevant i sammanhanget.

För att kunna studera relationen mellan kunskap och den sociala praktiken på hemlöshetens område, är det nödvändigt att formulera en referensram som inbegriper såväl hur kunskapen – i form av utbildning respektive forskning – har utvecklats, som kunskapens roll i relation till den sociala praktiken. I detta kapitel skall vi därför inledningsvis (i avsnitt 2.1.1) ta upp frågan om hur socialt arbete som kunskapsområde har utvecklats under den period som vi intresserar oss för,³ för att därefter (i avsnitt 2.1.2) föra en diskussion om forskningsanvändning och kunskapens roll för den sociala praktiken. I det följande avsnittet (2.1.3) riktas intresset mot hemlöshetsfrågorna och där diskuteras hur hemlösheten som ett socialt problem förhåller sig till de övergripande målsättningarna för det sociala arbetet. Den diskussion som förs i dessa avsnitt ligger till grund för den genomgång av tidigare hemlöshetsforskning som redovisas i det följande avsnittet (2.2), där vi fokuserar på frågan i vilken mån den tidigare forskningen bidrar till att belysa de frågor som är aktuella i detta sammanhang.

2.1.1 Socialt arbete som kunskapsområde och som akademiskt ämne

Det är vanskligt att exakt datera det sociala arbetets ursprung, men man skulle kunna hävda att det moderna sociala arbetet har en förhistoria som åtminstone sträcker sig tillbaka till 1800-talet (Meeuwisse & Swärd 2000). Denna förhistoria till trots, är socialt arbete som universitetsämne och forskningsområde förhållandevis ungt. Det betyder att det förvisso bedrevs utbildning och forskning med anknytning till det sociala arbetet, men att det framför allt skedde inom ramen för andra discipliner och/eller traditioner. Så pekar till exempel Sunesson (2003:80) ut den socialmedicinska respektive den barnpsykiatrisk-reformpedagogiska traditionen, liksom de omfattande kartläggningar som har genomförts av ekonomiska och sociala problem bland olika grupper i befolkningen, som tre områden som har haft direkt relevans för det praktiska sociala

³ Utgångspunkten är härvid socialt arbete som det kunskapsområde resp. akademiska ämne vi idag känner. Som kommer att framgå i det fortsatta har det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor också bedrivits i relation till andra traditioner och discipliner, och det hade naturligtvis varit möjligt att även studera dessa närmare. Men eftersom vårt intresse i första hand riktas mot relationen mellan kunskap och praktik i förhållande till det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor, är det framför allt viktigt att uppmärksamma i vilken mån dessa traditioner påverkat det sociala arbetet.

arbetet. Med detta också sagt att socialt arbete som kunskapsområde framstår som bredare än det akademiska ämnesområde som vuxit fram under de senaste årtiondena (se vidare nedan). Det innebär också att det framstår som svårt att på något enkelt och/eller kortfattat sätt karaktärisera socialt arbete som kunskapsområde.⁴ Inom ramen för denna uppsats kommer vi att knyta an till ett förhållandevis väletablerat synsätt som innebär att socialt arbete bäst karaktäriseras av de *metoder* som tillämpas i det praktiska arbetet. Men även ett sådant ställningstagande är långt ifrån oproblematiskt. Bergmark & Lundström (1998:291-92) har pekat på att det i allt väsentligt saknas ”systematiska reflektioner kring själva metodbegreppet, samt övergripande beskrivningar av hur metodinnehållet i det sociala arbetet rent faktiskt ser ut”. Ett sätt att allmänt beskriva olika typer av metoder är att dela in dem i tre nivåer: *samhälls-*, *grupp-* respektive *individinriktade*. Vad som framstår som viktigt i detta sammanhang är att ställa frågan i vilken mån olika metoder svarar mot olika typer av kunskap.

Vi kommer att återkomma till frågan i vilken mån olika metoder i socialt arbete svarar mot olika typer av kunskap i samband med en diskussion om olika målsättningar i arbetet med hemlöshetsfrågor (se avsnitt 2.1.3). I den resterande delen av föreliggande avsnitt skall framställningen begränsas till en översiktlig redogörelse för utvecklingen av socialt arbete som akademiskt ämne. I en översikt av socialt arbete som forskningsämne konstaterar Sunesson (2003:76) att de förslag som redovisades i Socionomutbildningskommitténs betänkande (SOU 1962:43), i viktiga avseenden förebådade de diskussioner som under de kommande åren skulle föras om de akademiska, yrkesinriktade utbildningarnas behov av forskningsgrund. Vid den här tiden bedrevs utbildningen till socionom vid så kallade socialinstitut, vilka först 1964 ombildades till socialhögskolor. Det skulle dröja ytterligare 13 år, till högskolereformen 1977, innan dessa inkluderades i universitetens ordinarie organisation. Då (1977) fanns socialhögskolor vid universiteten/högskolorna i Stockholm, Göteborg, Lund, Umeå, Örebro och Östersund. Dessutom fanns den fristående sociala utbildningen vid stiftelsen Stora Sköndal, som genom statsbidrag för högre utbildning gavs samma status som de övriga högskolorna.

Under senare delen av 1990-talet har dock en stark förändringsprocess inletts när det gäller både volymmässiga och geografiska förändringar av utbudet för socionomer. En starkt bidragande faktor till den omstrukturering som har skett sedan dess, hänger ihop med förstatligandet av landstingskommunala högskolor och de där befintliga sociala omsorgsprogrammen. Flera utbildningsanordnare, som tidigare haft sociala omsorgsprogram, har genomfört ett omfattande utvecklingsarbete under det senaste decenniet och har ansökt om, och tilldelats, rätt att få utfärda socionomexamen.

På motsvarande sätt har forskningen i socialt arbete utvecklats under de senaste två-tre decennierna. Den första professuren i socialt arbete inrättades (i Göteborg) 1977. Under den följande femårsperioden byggdes det akademiska ämnet *socialt arbete* upp i Sverige, med inrättandet av nya professorer och start av forskarutbildning vid de orter där professorerna inrättades. Det rörde sig då om institutionerna för socialt arbete/socialhögskolorna i Stockholm, Umeå, Göteborg och Lund. Sedan dess har det dock inrättats ytterligare ett antal professorer i socialt arbete och dessutom har ett antal professorer utnämnts av universiteten som så kallade befodringsprofessorer; i början av 2003 fanns det 25 professorer i socialt arbete (Socialstyrelsen 2003).

⁴ Detta hänger naturligtvis samman med att det, som Meeuwisse & Swärd (2000:43) påpekat, är svårt att urskilja någon enhetlig definition av vad socialt arbete är eller någon gemensam grund på vilket det sociala arbetet skulle vila.

Begrepp som *professionalisering* och – det gäller särskilt de senaste decennierna – *akademisering* har använts för att beskriva ämnets utveckling under efterkrigstiden. Dellgran & Höjer (2000:19) sammanfattar utvecklingen på följande sätt:

De allra flesta bedömare skulle nog vara eniga i att vi har bevittnat en påtaglig expansion av såväl ämnets omfattning som dess anseende och status i den vetenskapliga världen. Samtidigt får man konstatera att ämnet har en mycket lång väg kvar för att hamna i paritet med den omfattning som läkarvetenskapen och medicinen har lyckats nå under sin klart längre levnadstid.

En utvecklingslinje som under de senaste åren har blivit mer framträdande, är den kritik som har riktats mot det sociala arbetet för att det i alltför liten utsträckning har baserats på vetenskap och beprövad erfarenhet. Som Pettersson (2001:294) påpekat har, med utgångspunkt från denna kritik, kraven på utvärderingar av de sociala insatserna skärpts, liksom kraven på att man skall bygga den sociala praktiken på så kallad evidens-baserad kunskap:

Ett helt nytt inslag som kommer att dominera i den professionella debatten framöver är kraven på utvärdering av de sociala arbetsmetoderna. Sådana krav började ställas i USA under sjuttio- och åttiotalen och har idag blivit en internationell trend. Man talar om ”evidence based” socialt arbete, vilket innebär att socialt arbete i likhet med läkaryrket skall vara baserat på vetenskap och beprövad erfarenhet.⁵

Sammanfattningsvis kan det sociala arbetet – som akademiskt ämne – beskrivas som ungt, och i hög grad heterogent. Det är dock möjligt att hävda att det under de senaste årtiondena skett en betydande expansion av forskningen inom området, även om det finns tecken på att denna expansion kommer att följas av en tydligare koncentration till vissa forskningsområden och forskningsinriktningar (Dellgran & Höjer 2000). Om vi återvänder till den distinktion mellan socialt arbete som kunskapsområde respektive akademiskt ämne som inledningsvis angavs, är det möjligt att peka på hur utvecklingen av socialt arbete som akademiskt ämne kommit att påverka utvecklingen av socialt arbete som kunskapsområde.

2.1.2 Forskningens användningssammanhang

Det är emellertid inte tillräckligt att endast se till produktionen av (vetenskaplig) kunskap, så som den sker inom ramen för utbildning och forskning. Man måste även beakta i vilken mån, och på vilket sätt, kunskapen används (eller inte används) – något som gör det nödvändigt att också vända blicken mot den sociala praktiken. De flesta bedömare har noterat att det inte är givet hur den forskning som produceras inom och för ett praktikfält kommer till användning i det praktiska arbetet – om den alls gör det. Forskning om forskningsinformation och forskningsanvändning visar att användare, det vill säga praktiskt verksamma, beslutsfattare m.fl., förhåller sig på olika sätt till forskningen, beroende på det sammanhang de befinner sig i. Det tycks inte finnas någon enkel eller entydig relation mellan produktionen av relevant forskning och en instrumentell, problemlösande användning av densamma (Weiss 1980; Nilsson & Sunesson 1989:36ff; Ekermo 2002:52).

⁵Se även Bergmark & Lundström 2000:78f. Denna strävan har dock inte varit oomtvistad. En av dem som förhållit sig kritisk till denna utveckling är Sven-Axel Månsson, professor i socialt arbete vid Göteborgs universitet, som i en debattartikel i Socionomen (nummer 8, 2000 s. 9) formulerade kritiken på följande sätt:

Tanken att låta denna import från medicinen få styra den sociala forskningens val av frågeställningar och arbetsmetoder i forskningen känns inte alls tilltalande. Inte därför att jag och andra forskare skulle vara ointresserade av att producera kunskap om det sociala arbetets värde för klienterna. Inte alls. Tvärtom. Min tveksamhet har att göra med denna modells begränsade förutsättningar att fånga komplexiteten i de processer, relationer och villkor som karaktäriserar det sociala arbetets innehåll och som därmed utgör själva kunskapsobjektet för den sociala forskningen.

Till att börja med har flera forskare påpekat att, även om det framstår som eftersträvansvärt att använda forskningsresultat som underlag för olika beslut, kan även *icke-användning* av forskningsresultat vara ett uttryck för en medveten hållning (Larsen 1980:432f). Men även i de fall då forskning används, sker det sällan på något enkelt sätt. Weiss (1980) har, i en närmast klassisk artikel, hävdad att forskningsresultat snarare ”kryper” in i organisationer på ett, till synes, diffust sätt och fyller olika funktioner för användarna eller de praktiskt verksamma. I samma anda har Weiss (1979) också urskiljt fem olika funktioner som forskning fyller för användare. Utöver en *problemlösande* funktion, som innebär att forskningen används i klassisk instrumentell mening, kan man tala om ytterligare minst fyra funktioner; en *interaktiv* funktion, där vetenskaplig kunskap ingår som en del i en bredare kunskapsbakgrund och samverkar med andra typer av kunskaper, som grund för beslut och handlande i t.ex. praktiskt socialt arbete; en *politisk* funktion, där forskningsresultat används selektivt, som argument och stöd för en viss politisk linje och som argument i debatter av olika slag eller en *politisk-taktisk* funktion, för att rikta intresset bort från en fråga eller för att vinna tid genom problematisering som kräver utredning eller liknande. Slutligen kan man tala om en *konceptualiserande* funktion, där forskningsresultat bidrar med nya insikter och nya perspektiv för beslutsfattare och andra användare. Den konceptualiserande funktionen kan därmed sägas ha en indirekt användningsfunktion när det gäller olika forskningsresultat (Ekermo 2002:52).

Den österrikiska sociologen Helga Nowotny har använt begreppet *användningssammanhang* för att beskriva det sociala sammanhang som är relaterat till den vetenskapliga verksamheten. Nilsson & Sunesson (1988:16) understryker att Nowotnys användningssammanhang inte är ett nät av sociala relationer vilka som helst, utan ett konfliktfält:

På det uppträder organisationer, stater, lärdomsinstitutioner och forskarkolleger. Fältet präglas av intressekonstellationer, och genomgår politiska, organisationspolitiska och vetenskapliga konjunkturen. Användningssammanhanget bestämmer hur resultat och begrepp tolkas, förstås och ”används” alltefter styrkeförhållanden och konjunkturen.

Under de senaste årtiondena har det funnits en påtaglig strävan att nå en närmare samverkan mellan forskning och praktik. I början av 1980-talet inrättades exempelvis en FoU-enhet inom socialtjänsten i Stockholm (se vidare avsnitt 5.3).⁶

2.1.3 Socialt arbete i spänningsfältet mellan olika målsättningar

Socialt arbete är ett vittomfattande, och därtill föränderligt, fält. Arbetet bedrivs inom olika områden och riktas till olika målgrupper. Följaktligen rymmer det också ett flertal målsättningar, och flera av dessa kan – åtminstone under vissa förutsättningar – hamna i konflikt med varandra. På liknande sätt är det uppenbart att olika grupper (klienter/brukare, professionella, politiskt förtroendevalda, medborgare m.fl.) företräder olika intressen i förhållande till det sociala arbetet. Detta knyter an till en diskussion om vilken roll det sociala arbetet spelar i förhållande till den övergripande socialpolitiken, eller till den än mer övergripande frågan hur den påverkar maktrelationerna mellan olika grupper i samhället. I detta sammanhang skall vi dock begränsa diskussionen till frågan om vilka målsättningar som varit aktuella för samhällets insatser mot hemlösheten som socialt problem.

Ett sätt att sammanfatta de många målsättningar som har angivits då man lanserat olika insatser mot hemlöshet, är att sortera dem i tre huvudgrupper. En målsättning är att *förhindra*

⁶ För en diskussion om i vilken mån denna och andra FoU-enheter bidragit till en förstärkt kunskapsutveckling inom socialtjänsten, se Socialstyrelsen 2002.

uppkomsten av hemlöshet, det vill säga olika typer av förebyggande åtgärder. En andra målsättning är att erbjuda *medicinskt och/eller socialt stöd* till de hemlösa, det vill säga att motverka de negativa konsekvenserna av hemlösheten. Slutligen finns det insatser som syftar till att *hjälpa de hemlösa (tillbaka) till ett mer ordnat boende*, det vill säga att "lösa" hemlösheten. Om vi knyter an till den indelning av olika metoder i socialt arbete som refererades tidigare (se avsnitt 2.1.1), är det möjligt att peka på att förebyggande åtgärder i regel består av insatser på samhälls- eller grupp-nivå, medan åtgärder för att lösa hemlösheten snarare handlar om individriktade insatser. Åtgärder för att motverka de negativa konsekvenserna av hemlösheten intar i detta avseende en mellanställning där det framstår som möjligt att tänka sig att det handlar om insatser på såväl samhälls-, grupp- som individnivå.⁷ Därmed kan betoningen av olika målsättningar förväntas vara förknippad med en betoning av olika typer av kunskap.

På ett övergripande plan förefaller dessa olika målsättningar vara väl förenliga med varandra. Det torde vara svårt att identifiera tillfällen då det har förts en explicit diskussion om att prioritera någon av dessa målsättningar framför de andra. Men, om man närmare studerar samhällets insatser mot hemlöshet, är det tydligt att man i praktiken har lyft fram vissa målsättningar som viktigare än andra och att olika målsättningar rent av har ansetts motverka varandra. Så har till exempel insatserna mot hemlöshet ofta utformats från utgångspunkten att hemlöshet är nära förknippad med missbruksproblem. På basis av erfarenheterna från bland annat Krukisverksamheten och Skarpnäcksgården har Lindström (1993:29-30) hävdade att man alltför ofta satt upp orealistiska mål för verksamheten, vilket har gjort det svårt att utforma en adekvat verksamhet:

De svenska och engelska programmen från sextio- och sjuttitalen hör till de mest väldokumenterade i litteraturen och saknar motsvarigheter under senare år. Erfarenheterna av försöken visar entydigt att termer som "omsorg" och "anpassade livsmiljöer" säger mer om vad man kan åstadkomma i arbetet med hemlösa alkoholister än "behandling" och fullständig rehabilitering. Att inrikta åtgärderna på "behandling" och återanpassning är som regel inte bara orealistiskt. Det kan också få till följd att man förbiser samhällets uppgift att bereda hemlösa personer god "omsorg" och lämpliga miljöer för långsiktigt boende. Det uppstår, med andra ord, en konflikt mellan de mål vilka uppfattas som önskvärda och vad man faktiskt har möjlighet att uppnå.

På liknande sätt har åtgärderna som har syftat till att göra det lättare för hemlösa att få plats på härbärgena (exempelvis möjligheten att vända sig direkt till härbärgets utan att först ta kontakt med de sociala myndigheterna) ifrågasatts, därför att de har försämrat socialtjänstens möjligheter att etablera en kontakt med den hemlöse. Samma åtgärd som har underlättat för den hemlöse, har med andra ord hamnat i konflikt med ambitionen att långsiktigt lösa den hemlöses situation. Denna form av möjliga konflikter mellan olika målsättningar förefaller inte på samma sätt vara aktuell när det gäller relationen mellan förebyggande respektive vårdande och/eller rehabiliterande insatser för de hemlösa. Eftersom eventuella förebyggande insatser framför allt berör andra områden och sektorer (bostadspolitiken, missbrukarvården, psykiatrin osv.), är det emellertid nödvändigt att göra prioriteringar mellan insatser på dessa olika områden – en omständighet som ofta har fått företrädare för förebyggande insatser att beklaga sig över svårigheterna att mobilisera resurser för sin verksamhet.

Denna diskussion skulle kunna föras åtskilligt längre. Poängen är emellertid inte att försöka urskilja en genomgående och/eller dominerande logik bakom samhällets insatser mot

⁷ Som Bergmark & Lundström (1998:298-99) n pekat på föreligger en otydlighet när det gäller begrepps användningen på området. Så är gränsen mellan organisatoriska lösningar och vad som kan betraktas som metoder ofta otydlig, liksom innebörden i begrepp som "insatser" respektive "arbetsätt" sällan definieras explicit.

hemlöshet, utan att peka på förekomsten av flera – och åtminstone stundtals potentiellt motsättningsfyllda - målsättningar. I och med att dessa olika målsättningar är förknippade med olika typer av metoder är det rimligt att anta att de också såväl hämtar stöd i, som stöder olika former av kunskap. Men det framstår också som viktigt att uppmärksamma i vilken mån eventuella konflikter mellan olika målsättningar i sig påverkar hur relationen mellan kunskap och praktik på hemlöshetens område formas.

2.2 Kunskapsläget när det gäller hemlöshet och sociala insatser mot hemlöshet

Efter diskussionen ovan om socialt arbete som kunskapsområde och om relationen mellan utbildning, forskning och praktiskt socialt arbete, skall vi vända blicken mot den forskning som har ägnats hemlöshetsfrågorna, för att se i vilken mån den har berört dessa frågor. Det följande gör med andra ord inte anspråk på att vara någon fullständig genomgång av forskningsområdet, utan skall framför allt betraktas som en översikt av forskningens inriktning, med tonvikt på dess relevans i detta sammanhang. Vi kommer att återvända till dessa frågor i kapitel 4, då vi närmare kommer att beskriva och diskutera hur man har arbetat med hemlöshetsfrågorna i Stockholm under perioden 1965-2000.

I Hans Swärds omfattande genomgång av hemlöshetsfrågan under 1800- och 1900-talet i *Hemlöshet. Fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma?* (1998) gör han en indelning som bildar utgångspunkt för hans diskussion och som sammanfattar de viktigaste aspekterna av den hemlöshetsdiskurs han studerar (Swärd 1998:54ff). I denna indelning urskiljer Swärd fyra perioder under vilka hemlöshetsdiskussionen formats på olika sätt:

Period 1	Period 2	Period 3	Period 4
1850-1920 Hemlöshet blir ett socialt problem	1940- och 50-talet ”En bostad åt alla” välfärdsstatens implementering	1960- och 70-talet Hemlöshet som välfärds- statens restproblem	1985- ”Den nya hemlös- heten”

Syftet med denna tidsindelning är, enligt Swärd (1998:55), att åskådliggöra kvalitativa brott i hemlöshetsdiskursen. I detta sammanhang är det framför allt de två senaste perioderna som framstår som relevanta:

Under 1960- och 1970-talen avskaffades många stora hemlöshetsinstitutioner, det byggdes upp nya behandlingsalternativ för hemlösa och det fanns en stark tro att hemlöshetsproblemet skulle få sin slutliga lösning. Perioden efter 1985 har präglats av att 1970-talets optimism har förbytt i en ny pessimism. Diskussionen har kretsat omkring ”en ny hemlöshet”.

Swärds indelning kan kritiseras för att den beskriver utvecklingen i alltför grova drag, men det hindrar inte att den kan användas som utgångspunkt för en fördjupad analys av utvecklingen under den period som vi har intresserat oss för. Det är också viktigt att understryka att medan Swärd (1998:131) intresserar sig för ”hur hemlösheten formats och utvecklats som ett socialt problem i samhällsdiskursen”, är målsättningen i det här sammanhanget mer begränsad – nämligen att undersöka vilken roll kunskapsutvecklingen har spelat för de sociala insatserna mot hemlöshet i Stockholm.

Svensk forskning om hemlöshet under 1960- och 70-talen har i hög grad utgått från en socialmedicinsk tradition, där de kartläggningar som genomförts av Gunnar Inghe (se framför allt Inghe 1962) utgjorde de viktigaste inspirationskällorna. Under dessa årtionden genomfördes ett flertal kartläggningar av de härbärgesboendes hälsa och dödlighet (se t.ex. Borg 1974, Åsander 1976 resp. Norman & Svensson 1977). Även den forskning som bedrevs inom ramen för den så kallade *Krukisverksamheten* utgick i viktiga avseenden från en socialmedicinsk tradition, även om den under åren också kom att anlägga ett bredare samhällsvetenskapligt perspektiv (se vidare avsnitt 5.2). I den översikt över kunskapsläget beträffande alkoholvårdens behandlingseffekter som är baserad på en genomgång av aktuell forskning inom området och som utarbetades inom Centrum för utvärdering av socialt arbete, (CUS), av en expertgrupp för missbrukarvård, redovisades kunskapen om ”hemlösa och andra socialt utslagna missbrukare” i ett särskilt kapitel (Ågren 1994).⁸

1992 publicerades antologin *Hemlöshet i Norden* (red. Margaretha Järvinen & Christoffer Tigerstedt). Antologin baserades på material från ett seminarium som Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning anordnade och gav en överblick över den hemlöshetsforskning som har bedrivits i de nordiska länderna. I ett centralt bidrag till antologin redovisar Margaretha Järvinen en fördjupad analys av ett åttiototal nordiska hemlöshetsstudier och hon diskuterar utvecklingen mot ”en ny hemlöshet”, som hon menar kan spåras i flera studier.

Det ökade intresset för hemlöshetsfrågorna som låg bakom det ovan nämnda seminariet, gav också avtryck i form av flera andra initiativ rörande hemlöshetsfrågorna. I slutet av 1980-talet tog man vid Institutionen för Socialmedicin vid Karolinska institutet initiativ till en inventering av ”den ofärdiga välfärden” (Stenberg, Svanström & Åhs 1988). Några år senare fick även Socialstyrelsen regeringens uppdrag att genomföra en rikstäckande kartläggning av antalet hemlösa i Sverige (Socialstyrelsen 1994), ett initiativ som under de följande åren följdes upp genom lokala kartläggningar i Stockholm. Sedan 1996 har dessa kartläggningar skett årligen (se Ågren m.fl. 1997; Finne 1999, 2000, 2001).

Intresset för hemlöshetsfrågorna avspeglades också inom det socialvetenskapliga forskningsområdet. Även om man i Kommittén för hemlösas delbetänkande *Adressat okänd. Om hemlöshetens bakgrund, orsaker och dynamik* (SOU 2000:14:149) konstaterade att forskningsinsatserna inom området ”framstår som mycket spridda och okoordinerade”, var det vid slutet av 1990-talet möjligt att peka på att det, på flera håll, bedrevs forskning inom detta område. Forskningsläget sammanfattas väl i två antologier, vilka publicerades 2000 (Runquist & Swärd (red.): *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv och förklaringsmodeller*) respektive 2002 (*Bostadslöshet som problem och politik – Aktuell nordisk forskning*).

En genomgång av tidigare forskning om de sociala insatserna mot hemlöshet visar att antalet studier, som belyst relationen mellan socialvetenskaplig kunskapsbildning och utformningen av de sociala insatserna, är högst begränsat. Detta avspeglar i sin tur att frågor kring resultaten av de insatser som har riktats till de hemlösa, med några få undantag är outforskade. Den absoluta merparten av forskningen om hemlöshet har snarare handlat om hemlösheten i relation till socialpolitikens övergripande inriktning. Samma omdöme kan fällas om den internationella forskningen – även om det är möjligt att finna exempel på forskning där utfallet av de sociala insatserna stått i fokus (se t.ex. Johnson & Cnaan 1995). Med utgångspunkt från en översikt av brittisk hemlöshetsforskning, konstaterade man att det finns ett stort behov av kunskapsförstärkning på detta område:

⁸ Det är dock värt att notera att motsvarande kapitel inte fanns med i den uppdaterade version av kunskapsöversikten som publicerades fem år senare, dvs. 1999.

We need lasting solutions based on early prevention and long-term resettlement initiatives, not just crisis intervention. That means paying more attention to evaluation and to evidence of ‘what works’ – and avoiding the tendency to simply follow fashions in service delivery.⁹

2.2.1 Olika forskningstraditioner – skilda socialpolitiska perspektiv

Den översikt som har redovisats ovan ger en bild av ett förhållandevis utvecklat forskningsområde. Merparten av de studier som har genomförts syftar i första hand till att kartlägga hemlöshetens omfattning, innebörd och följder. Endast en mindre del syftar till att undersöka orsaker till hemlöshet eller till att utvärdera de sociala insatser som har ägnats åt hemlösheten. De resultat som redovisas är i regel förenade med stor osäkerhet, vilket gör det svårt att dra några generella slutsatser. Detta hänger förmodligen samman med de betydande metodproblem som är förknippade med området (se Gullberg & Börjeson 2000 för en diskussion kring dessa), men det avspeglar också det faktum att det inte finns någon enighet om grundläggande definitioner.

Denna osäkerhet gäller även en så grundläggande fråga som hemlöshetens utveckling över tid. Även om det i flera rapporter från denna period förekommer uppgifter om hemlöshetens omfattning och i vilken mån den har ökat eller minskat över tiden, är det mycket svårt att värdera dessa uppgifter eftersom deras tillförlitlighet är tveksam. Dessa uppgifter är ofta baserade på statistik från härbärgen och/eller andra institutioner, vilket innebär att man endast utgår från en del av den population som under kortare eller längre perioder är hemlös. Dessutom, understryker Sahlin (1996:204), är denna statistik svår att tolka:

Gränserna mellan härbärgen, andra ”boendeinstitutioner” respektive missbruksinstitutioner är otydliga, flytande och föränderliga och påverkas inte bara av utredarens definitioner, utan också av växlande officiella beteckningar och informella funktioner.

Förutom dessa metodproblem har man i olika studier utgått från olika, och ibland oförenliga, perspektiv när det gäller hemlöshetens innebörd. På en principiell nivå kan man göra en åtskillnad mellan dem som i första hand ser hemlöshet som en fråga om bostadsmarknadens funktionssätt (och att vissa individer och/eller grupper har mer begränsade resurser för att hävda sig på denna marknad) och dem som framför allt ser hemlöshet som ett socialt problem (jfr Sahlin 1992).¹⁰

I de nationella kartläggningar av hemlöshetens omfattning som har genomförts under 1990-talet (Socialstyrelsen 1993; 2000) har man som ”hemlösa” räknat de personer ”som saknar egen eller förhyrd bostad och som inte bor i något stadigvarande inneboendeförhållande eller andrahandsboende samt är hänvisad till tillfälliga boendeanternativ eller är uteliggare ” (Socialstyrelsen 2000:6).¹¹ Även om man genom valet av uppgiftslämnare (socialtjänsten, kriminalvården, frivilligorganisationer m.fl.) fick en tydlig klientriktning, omfattade kartläggningen

⁹ ”Drive to prevent homelessness needs better evidence of ‘what works’”, pressmeddelande med anledning av publiceringen av Fitzpatrick, S., Kemp, P. & Klinker, S. 2002. *Single homelessness. An overview of research in Britain*. Bristol: The Policy Press. (<http://www.jrf.org.uk/pressroom/releases/040400.asp>)

¹⁰ Månsson (2000) har beskrivit hur vilka företeelser som kommer att betraktas som sociala problem ytterst är utfallet av en process där olika aktörer och institutioner företräder olika synsätt, och där olika problemdefinitioner knyts till olika möjliga åtgärder – vilka i sin tur bidrar till att legitimera vissa särskilda synsätt. På liknande sätt är det möjligt att urskilja olika synsätt i förhållande till hemlösheten och även, att analysera hur olika praktiker utgått från dessa olika synsätt – dvs. att det även på detta område varit en öppen fråga i vilken mån hemlöshet utgjort ett socialt problem. Se även Sunesson 1992.

¹¹ De definitioner som användes i de två undersökningarna är dock inte helt överensstämmande, vilket innebär att man inte utan vidare kan göra jämförelser mellan resultaten från dem.

väsentligt fler än den grupp som vistas på härbärgen och/eller är uteliggare. Med en viss förenkling kan man hävda att det i huvudsak rör sig om två olika grupper: en grupp som vid kartläggningstillfället saknade eget boende och där problembilden framför allt kan beskrivas som relaterad till deras svaga förankring på bostadsmarknaden, och en grupp med en mer sammansatt social problematik, där hemlösheten framför allt kan betraktas som en direkt konsekvens av svårigheter på andra områden. Problemet är att beskrivningar av det som är giltigt för endast en del av de hemlösa generaliseras till hela gruppen.¹² Det är därför viktigt att understryka att perspektivet inom ramen för denna uppsats i huvudsak begränsas till de grupper för vilka man har beskrivit hemlösheten som ett socialt problem. Det innebär att vi tar det synsätt som under lång tid har varit förhärskande för givet, det vill säga att det är samhällets skyldighet att svara för insatser till de hemlösa. Ett uppenbart problem i sammanhanget är att vi endast "kommer åt" de insatser, kartläggningar med mera som har definierats som relevanta i relation till hemlöshet som ett socialt problem. Det är rimligt att utgå ifrån att insatser på andra områden också har (kanske större) betydelse för hemlösheten, inte minst från ett förebyggande perspektiv. Såväl bostadspolitikens utformning som olika insatser för att motverka fattigdom torde ha större betydelse för vilka, och hur stora, grupper som riskerar att hamna i en svag ställning på bostadsmarknaden eller till och med bli hemlösa. Detta har vi emellertid inte någon möjlighet att undersöka i det här sammanhanget.

¹² Se t.ex. Kommittén för hemlösas delbetänkande *Adressat okänd* (2001:69-73), där man med utgångspunkt från Sahlin (1992) för en kritisk diskussion om hur man inom ramen för olika studier använt boenderelaterade resp. asocialitetsfokuserade definitioner av gruppen hemlösa, och att detta inneburit att det är svårt att jämföra resultaten från olika undersökningar.

3. KUNSKAPSLÄGET OM HEMLÖSHET SOM SOCIALT PROBLEM

Syftet med detta kapitel är att beskriva i vilken mån det har funnits publicerade forskningsresultat som har kunnat ligga till grund för de sociala insatserna mot hemlöshet under perioden. För att undersöka detta har vi gjort en genomgång av innehållet i ett antal tidskrifter under perioden 1965-2000.

3.1 Facktidsskrifter som förmedlare av forskningsresultat

Publicering i tidskrifter är inte den enda formen för offentliggörande och/eller spridning av forskningsresultat. I många fall sprids också forskningsresultat i form av böcker och rapporter, genom undervisning och genom seminarier och konferenser med mera. Det är dock mycket svårt att kartlägga i vilken mån forskningsresultat om hemlöshetsfrågorna har offentliggjorts i detta vidare sammanhang. I denna genomgång av ett antal tidskrifter under perioden, kan vi med andra ord endast fånga en del av den förmedling av forskningsresultat som har skett, och vi saknar möjlighet att bedöma om denna form av offentliggörande och/eller spridning av forskningsresultat (relativt andra former) ökat eller minskat under perioden. Om något förefaller det rimligt att anta att publicering i tidskrifter kommit att bli mer eftersträvanvärt i takt med det sociala arbetets akademisering (jfr avsnitt 2.1.1), vilket i så fall skulle innebära att vi borde förvänta oss fler publicerade artiklar under den senare delen av perioden. Det är dock svårt att värdera vilken betydelse denna utveckling haft, och resultaten måste därför bedömas med detta i åtanke.

Tillvägagångssättet kan beskrivas som en enkel form av *kvantitativ innehållsanalys*. Bergström & Boréus (2000:19-21) beskriver innehållsanalysen som en, av fem, textanalytiska inriktningar och den enda som har en tydligt kvantitativ inriktning; med hjälp av innehållsanalys kan man göra kvantitativa jämförelser av förekomsten av vissa element i texter. Denna inriktning, menar Bergström & Boréus (2000:46), är lämplig för att ”finna mönster i större material” liksom den kan användas ”för grovsortering i breda kategorier”. I en regelrätt innehållsanalys används ett särskilt kodschema för att klassificera olika företeelser i texter med utgångspunkt från förekomsten av vissa ord och begrepp. I detta sammanhang är analysen emellertid begränsad till en karaktäristik av olika texter; detta innebär att det är nödvändigt att *tolka* de texter som är föremål för analys (Bergström & Boréus 2000:25).

Mot bakgrund av att de metodfrågor vi har anledning att överväga i hög grad är desamma som i en mer regelrätt innehållsanalys, framstår det ändå som rimligt att beskriva undersökningens uppläggning på detta sätt. Till att börja med ställs vi inför frågan vilka tidskrifter som skall ingå i undersökningen. Det verkar inte vara möjligt att välja ut någon eller några tidskrift(er) som på något självklart sätt skulle vara mer representativa för fältet; däremot finns det ett flertal tidskrifter som förefaller vara relevanta i sammanhanget. Dessutom är det få av dessa tidskrifter som har

utkommit under hela perioden. Generellt sett har antalet tidskrifter ökat under perioden, något som i sig kan ses som ett uttryck för ”förvetenskapligandet” av det sociala arbetet.

Mot denna bakgrund har det verkat lämpligast att välja ut ett flertal tidskrifter. Strävan har varit att välja tidskrifter som berör socialt arbete och som dessutom har haft en uttalad målsättning att göra resultat från forskning tillgängliga för en bredare krets. Tidskrifterna behöver med andra ord inte vara vetenskapliga i meningen att de skulle använda ett strikt peer-review förfarande, men de bör ändå ha en ambition att spegla den vetenskapliga utvecklingen inom det sociala området. Därtill skall de ha en strävan att nå såväl aktiva forskare som de som av andra skäl har anledning att följa den sociala forskningen. Av den anledningen är det naturligt att välja tidskrifter där artiklarna som regel publiceras på svenska (skandinaviska).

Två tidskrifter som klart uppfyller dessa kriterier, och som dessutom utkommit under hela perioden, är *Sociologisk forskning* respektive *Socialmedicinsk tidskrift*. Ytterligare en tidskrift som fyller dessa kriterier (bland annat genom att vid återkommande tillfällen publicera särskilda forskningssupplement) och som dessutom direkt berör det sociala arbetet, är *Socionomen*. Men även om den senare utkommit under hela perioden har den haft denna inriktning först från och med 1987. Två andra tidskrifter som på liknande sätt förefaller direkt relevanta är *Nordisk Sosialt Arbeid* (som utkommit sedan 1981) och *Socialvetenskaplig Tidskrift* (som utkommit sedan 1994).¹³

Med de fem ovan nämnda tidskrifterna tycks det vara möjligt att få en god överblick över den senare delen av perioden. För att bättre täcka den inledande delen av perioden har vi även försökt finna relevanta tidskrifter som utkom under periodens början, vilket inneburit att *Socialt forum* (som utkom under perioden 1965-1977) har inkluderats i undersökningen.¹⁴

Sammanlagt ingår därmed sex tidskrifter i undersökningen. Det är självfallet så att vi med detta inte kan göra anspråk på att redovisa någon fullständig bild av hur kunskap om hemlöshetsfrågor har förmedlats i ett bredare sammanhang, men materialet tycks ändå vara tillräckligt stort för att vi skall kunna föra en diskussion om dessa frågor. Mot bakgrund av att material om hemlöshetsfrågorna har publicerats även i andra tidskrifter (vilka inte har ingått i undersökningen) bör vi dock vara försiktiga med att dra några långtgående slutsatser beträffande utvecklingen över tid, dominerande tendenser med mera.

3.2 Artiklar om hemlöshet i sex facktidskrifter under perioden 1965-2000

Nästa fråga som vi ställs inför är vilka artiklar som skall räknas som relevanta. Inom ramen för denna studie har vi haft ambitionen att urskilja de artiklar som explicit har berört hemlöshetsfrågorna, det vill säga de artiklar som har behandlat hemlöshetens omfattning och/eller betydelse, orsaker till, respektive konsekvenser av, hemlöshet samt insatser för att råda bot på hemlösheten. I de tidskrifter som har valts ut förekommer också texter som på ett mer övergripande sätt behandlar frågor med anknytning till olika gruppers sociala utsatthet, och de är naturligtvis i flera fall också relevanta för arbetet med hemlöshetsfrågor. Dessa mer övergripande artiklar har dock inte tagits med, vilket har inneburit att förekomsten av relevanta texter rimligen har underskattats. Detta – vilka texter som skall betraktas som relevanta respektive icke relevanta

¹³ Två tidskrifter som inte medtagits är *Socialt arbete* (som utkom under perioden 1982-1989) respektive *Socialpolitik* (som utkommer sedan 1994); skälet till att dessa inte medtagits är att de – i jämförelse med övriga tidskrifter – bedömts ha en mer opinionsbildande (snarare än kunskapspridande) målsättning.

¹⁴ Ursprungligen fanns också målsättningen att inkludera *Socionomförbundets tidskrift* (som utkom under perioden 1961-1982) i undersökningen, men då en genomgång av denna visade att dess innehåll framför allt var koncentrerat till yrkesfrågor, tog vi inte med den i undersökningen.

– är dock ett problem som är förknippat med varje avgränsning, oavsett var den görs. Det är därför viktigt att understryka att möjligheterna att bedöma huruvida förekomsten av relevanta texter skall betraktas som ”stor” eller ”liten” i sig är begränsad. I samtliga tidskrifter förekommer anmälningar/recensioner av litteratur och forskningsrapporter. Ambitionen har varit att räkna dessa i de fall då anmälan/recensionen har varit längre och då den anmälda/recenserade boken har legat till grund för en mer ingående diskussion om hemlöshetsfrågorna (kortare anmälningar har däremot inte tagits med).

Förekomsten av artiklar med anknytning till hemlöshet i de sex tidskrifterna redovisas i tabell 1. [En fullständig redovisning av de publicerade artiklarna återfinns i bilaga 1.]

Tabell 1: Artiklar med anknytning till hemlöshet i Nordisk Sosialt Arbeid, Socialmedicinsk tidskrift, Socialt forum, Socialvetenskaplig Tidskrift, Sociologisk forskning och Socionomen under perioden 1965-2000

1965-69	5	1985-89	1
1970-74	1	1990-94	7
1975-79	5	1995-2000	15
1980-84	-		

Sammanlagt har 34 artiklar bedömts ha (direkt) anknytning till hemlöshetsfrågorna. Detta kan jämföras med det totala antalet publicerade artiklar i de sex tidskrifterna under denna period: ca 8 200 stycken. Artiklarna om hemlöshet utgör med andra ord ungefär 0,4 procent av samtliga artiklar i de sex tidskrifterna.¹⁵

En första iakttagelse är att antalet artiklar är begränsat. Förvisso är det inte möjligt att hävda att hemlöshetsfrågorna skulle vara något utforskat område, men antalet publicerade tidskriftsartiklar under perioden fram till 1990 framstår ändå som högst begränsat. Det kan också noteras att nära hälften av artiklarna har någon av de sex mest aktiva forskarna/forskargrupperna som upphovsman. Samtidigt är det självfallet så att svensk forskning om hemlöshet – åtminstone när det gäller omfattning – inte kan jämföras med den anglosaxiska forskning som har ägnats dessa frågor.

Antalet publicerade artiklar som berör hemlöshetsfrågorna är fler under den senare delen av perioden än under den tidigare; två tredjedelar av artiklarna är publicerade 1989 eller senare, och nära 45 procent under perioden 1995-2000. Detta bör emellertid också ses mot bakgrund av att antalet tidskrifter som har bedömts vara relevanta i sammanhanget har varit fler vid periodens slut än vid dess början, och det kan i sig tolkas som ett uttryck för att det under perioden skett en akademisering av det sociala arbetet som kunskapsområde. Endast en (1) artikel publicerades under perioden 1980-89 vilket indikerar att frågan i mycket liten utsträckning uppmärksammades under denna period.

¹⁵ Det bör understrykas att det endast är möjligt att göra en ungefärlig uppskattning av detta slag; förutom svårigheterna att avgränsa vilka artiklar som skall räknas som relevanta för hemlöshetsfrågorna, är det svårt att överhuvudtaget jämföra antalet artiklar (i förhållande till redaktionellt material, notiser m.m.) i de olika tidskrifterna. Den uppskattning som här redovisas har baserats på en genomgång av tidskrifternas innehållsförteckningar.

3.3 I vilken mån har forskningen handlat om det praktiska sociala arbetet?

Än viktigare än själva förekomsten av olika artiklar under olika år är artiklarnas *innehåll*, det vill säga i vilken mån de har förmedlat resultat från studier som har kunnat ligga till grund för utformningen av de sociala insatserna. Att avgöra i vilken mån olika texter är relevanta för det sociala arbetets inriktning respektive utformning är dock inte alldeles enkelt. Inte minst hänger det samman med vilka metoder och arbetssätt som tillämpas i det sociala arbetet (jfr. avsnitt 2.1.3). En text som redogör för resultaten från individinriktade insatser framstår t.ex. som mindre relevant om målsättningen är att urskilja vilka grupper som löper en ökad risk att bli hemlösa. Även om det i flera fall är ofrånkomligt att bedömningen av olika texter är avhängigt en tolkning av sammanhang, innebörd osv. (jfr. Bergström & Boréus 2000:24-29), framstår det ändå som uppenbart att det till att börja med är möjligt att göra en åtskillnad mellan *två huvudsakliga grupper av artiklar*:

- en grupp som framför allt har syftat till att uppmärksamma och/eller debattera hemlöshetsfrågan, det vill säga främst har haft ett *opinionsbildande* syfte, och
- en grupp som framför allt har syftat till att förmedla kunskaper från genomförda studier eller utvecklingsprojekt, det vill säga främst har haft ett *kunskapsbildande* syfte.

Mot denna indelning kan som sagt invändas att det är svårt att göra någon enkel gränsdragning mellan olika syften och/eller innehåll. I flera fall kan man säga att en text har såväl ett opinionsbildande som ett kunskapsbildande syfte, exempelvis i de fall då man refererar resultat från forskning som argument för att förordna vissa åtgärder. Eftersom målsättningen i detta sammanhang har begränsats till att göra en övergripande karaktäristik av de artiklar som har publicerats med anknytning till hemlöshetsfrågorna, verkar det ändå vara ett möjligt tillvägagångssätt.

Om vi fördelar de sammanlagt 34 artiklar om hemlöshet som identifierats på dessa två kategorier, kan sju (7) artiklar bedömas ha ett i huvudsak opinionsbildande syfte, medan sammanlagt 27 artiklar kan bedömas ha ett i huvudsak kunskapsbildande syfte.¹⁶ Till de artiklar som bedömts ha ett i huvudsak kunskapsbildande syfte har räknats de som har redogjort för resultat från aktuella studier och/eller forskningsprojekt, anmälningar/ recensioner av vetenskapliga studier med relevans för hemlöshetsfrågorna, samt även artiklar som har dokumenterat erfarenheter från verksamheter som har riktats till hemlösa. Detta har inneburit att de 26 artiklar som bedömts ha ett i huvudsak kunskapsbildande syfte har behandlat skilda aspekter av hemlöshetsfrågorna. Dessutom bör det noteras att även artiklar som inte har uppfyllt strikt vetenskapliga kriterier har kunnat bedömas ha ett kunskapsbildande syfte.

Men även om flertalet artiklar kan bedömas ha haft ett kunskapsbildande syfte, kan vi inte därmed hävda att samtliga dessa kunnat vara vägledande för de sociala insatserna på hemlöshetsområdet. En artikel kan t.ex. ha ett uppenbart kunskapsbildande syfte, men kunskaperna ifråga kan vara relevanta snarare för andra områden än socialt arbete. Med detta aktualiseras än en gång frågan om vilka metoder och arbetssätt som "hör till" socialt arbete respektive vilka som snarare tillämpas inom andra områden. Som vi pekat på tidigare finns det inte några enkla eller entydiga svar på dessa frågor (jfr. avsnitt 2.1.1), och vi skall i detta sammanhang begränsa oss till en enkel klassificering där vi gör en åtskillnad mellan artiklar som handlat om socialt arbete i relation till hemlöshetsfrågorna respektive artiklar som handlat om andra aspekter av

¹⁶ I den redovisning av samtliga artiklar som bedömts ha relevans för hemlöshetsområdet som återfinns i bilaga 1 har även angetts hur olika artiklar klassificerats.

hemlöshetsfrågorna. Exempel på artiklar som kan bedömas handla om socialt arbete i relation till hemlöshetsfrågorna, är de artiklar som under första hälften av 1970-talet publicerades i *Socialt forum* och som redogjorde för resultaten från arbetet vid Skarpnäcksgården och Krukisverksamheten¹⁷, liksom de artiklar som under mitten av 1990-talet publicerades i *Socionomen* och som beskrev insatserna för hemlösa missbrukare och bostadslösa män.¹⁸ Exempel på artiklar som bör placeras i den andra kategorin, det vill säga som framför allt har bedömts handla om andra aspekter av hemlöshetsfrågorna, är de som publicerades i *Socialmedicinsk tidskrift* under slutet av 1990-talet och som diskuterade hemlöshetens omfattning bland olika grupper,¹⁹ liksom de artiklar som publicerades under 1990-talet och som analyserade villkoren för hyresgäster som riskerade vräkning och/eller blivit vräkta.²⁰ (Det bör understrykas att syftet med denna indelning inte är att upprätta någon kvalitetsmässig rangordning mellan olika grupper av artiklar, utan att skilja mellan artiklar som behandlat olika aspekter av hemlöshetsfrågorna.)

Med denna indelning kan de 34 artiklarna fördelas på två huvudgrupper, där den andra gruppen i sin tur kan delas upp i två undergrupper. Resultaten av denna indelning framgår av tabell 2 nedan.

Tabell 2: Artiklar med anknytning till hemlöshet i de sex tidskrifterna, fördelade på olika undergrupper med avseende på artiklarnas innehåll

Grupp 1.	Artiklar med ett i huvudsak opinionsbildande syfte	7 artiklar
Grupp 2.	Artiklar med ett i huvudsak kunskapsbildande syfte	27 artiklar
	Grupp 2a. Artiklar som handlat om socialt arbete i relation till hemlöshetsfrågorna	9 artiklar
	Grupp 2b. Artiklar som handlat om andra aspekter av hemlöshetsfrågorna	18 artiklar

Som framgår av tabellen är det, av de 27 artiklar som bedömts ha ett i huvudsak kunskapsbildande syfte, ungefär en tredjedel (9 artiklar) som handlat om socialt arbete i relation till hemlöshetsfrågorna, medan nära två tredjedelar (18 artiklar) har handlat om andra aspekter av hemlöshetsfrågorna.

¹⁷ Eriksson, G. "Hur gick det på Skarpnäcksgården", *Socialt forum nr 9* (1971); Norman, J. Forskning på "Krukis" visar: De hemlösa är inga hopplösa fall", *Socialt forum nr 9* (1975).

¹⁸ Tops, D. "Bokningscentral navet i arbetet för bostadslösa män", *Socionomen nr 1* (1996); Roxström, C. "Hemlösa kvinnor behöver ett särskilt bemötande" *Socionomen nr 4* (1997).

¹⁹ Halldin, J., Sundgren, M. & Åhs, S. "Hemlösheten i Stockholm med fler kvinnor och psykiskt sjuka – en social och socialmedicinsk utmaning", *Socialmedicinsk tidskrift nr 10* (1997); Halldin, J. "Situationen för hemlösa med utomnordiskt ursprung", *Socialmedicinsk tidskrift nr VI* (1998).

²⁰ Flyghed, J. "Vräkt till hemlöshet? Vräkningarna i Sverige 1982-1994", *Socialvetenskaplig tidskrift nr 2* (1995); Kåreholt, I. & Stenberg, S-Å. "Den svenska bostadsmarknadens nedre botten – hyresgäster i permanent kris", *Sociologisk forskning nr 3* (1991).

Bland de artiklar som bedömts ha ett kunskapsbildande syfte är det förhållandevis många som framför allt, med ett brett socialmedicinskt perspektiv, beskrivit gruppen hemlösa och/eller de sociala problem som är förknippade med hemlöshet. Med undantag för den s.k. Krukisverksamheten redovisas under perioden fram till 1990 knappast några resultat från verksamheter som riktats till de hemlösa. Den diskussion huruvida hemlösheten skall betraktas som en fråga som framför allt handlar om brister på bostadsmarknaden eller om det är en fråga som i huvudsak handlar om individuella sociala problem (se avsnitt 2.2.1) avspeglas i viss mån också i artiklarna.

De artiklar som publicerats under 1990-talet är inte bara fler till antalet, utan de kan också sägas ha skrivits av en ny grupp artikelförfattare; medan merparten av de artiklar som publicerats fram till och med mitten av 1980-talet skrevs med utgångspunkt från situationen i Stockholm, har under perioden därefter artikelförfattare med anknytning framför allt till socialhögskolan i Lund kommit att stå för allt fler texter. Bland de texter som publicerats under 1990-talet finns också fler som på ett mer direkt knyter an till socialt arbete. Antalet texter av detta slag är dock begränsat, och det rör sig framför allt om relativt översiktliga beskrivningar av olika verksamheter.

Även om det finns skäl att vara försiktig med att dra några långtgående slutsatser på basis av denna beskrivning, kan man nog ändå påstå att det, under den period som vi har undersökt, endast har publicerats ett begränsat antal artiklar med ett kunskapsbildande syfte och med relevans för det praktiska sociala arbetet. Merparten av de artiklar som har publicerats har antingen haft ett mer opinionsbildande syfte eller har behandlat andra aspekter av hemlöshetsfrågorna.

I sammanhanget kan nämnas att en sökning bland engelskspråkiga tidskrifter, på ett än mer påtagligt sätt, pekar i samma riktning. Även om antalet artiklar om hemlöshet blir långt större, är det endast en mindre del som på ett tydligt sätt knyter an till socialt arbete som verksamhetsområde. En sökning 2003-03-03 i Cambridge Scientific Abstracts med sökorden "homelessness AND social work" gav endast ett begränsat antal träffar. Sökningen genomfördes med hjälp av Internet Database Service i *ASSIA: Applied Social Sciences Index and Abstracts* (14 träffar), *Social Services Abstracts* (70 träffar) respektive *Sociological Abstracts* (11 träffar). Motsvarande sökningar med sökorden "homelessness" respektive "social work" var för sig gav ca 3 000 respektive 10 000 träffar.²¹

Den bild som tonar fram mot bakgrund av denna genomgång är en bild av ett område där det förvisso bedrivits viss forskning, men där resultaten från de studier som har genomförts endast i begränsad utsträckning har gjorts tillgängliga för en bredare krets. Detta leder vidare till frågor om hur man i det praktiska sociala arbetet har förhållit sig till den forskning som har bedrivits. Det är därför hög tid att vända blicken mot kommunen och hur man där har arbetat med hemlöshetsfrågorna under den aktuella perioden.

²¹ Denna bild stämmer överens med den som redovisas i en forskningsöversikt utförd av Johnson & Cnaan (1995). Den diskussion de för är dock intressant i ytterligare ett avseende, i och med att de visar hur man, genom att på ett systematiskt sätt sammanställa resultat från olika studier, kan erhålla kvalificerad kunskap för praktiskt socialt arbete. Vi återkommer till denna diskussion i kapitel 6.

4. HEMLÖSHETSFRÅGORNA I STOCKHOLMS KOMMUN 1965-2000

I det föregående kapitlet fördes en diskussion om i vilken mån det har funnits tillgänglig kunskap i form av publicerade forskningsresultat, som har kunnat ligga till grund för de sociala insatserna mot hemlöshet under perioden. Vi skall nu studera hur man i en kommun – Stockholm – har arbetat med hemlöshetsfrågorna. Som utgångspunkt för diskussionen skall vi redovisa en översikt över hur kommunens insatser har utvecklats under perioden. Underlaget för framställningen utgörs av en genomgång av publicerade studier och rapporter om hemlöshet i Stockholms kommun under de aktuella åren. I vissa fall har utvecklingen i Stockholm även behandlats inom ramen för nationella undersökningar och då har även dessa rapporter varit relevanta. Med utgångspunkt från dessa rapporter är ambitionen att beskriva, dels hur man uppmärksammat hemlösheten som socialt problem, dels de olika insatser som ägnats hemlösheten. Det framstår som uppenbart att åtminstone vissa av dessa rapporter som källmaterial är präglade av att de utgjort underlag för och/eller följt upp beslut om insatser, vilket innebär att de snarare legitimerat än ifrågasatt rådande föreställningar om hemlösheten. Men, då målsättningen inte varit att redovisa en samlad historieskrivning över hur man i kommunen arbetat med hemlöshetsfrågor – utan snarare uppmärksamma hur relationen mellan kunskapsutveckling och praktik inom detta område – framstår detta inte som något tungt vägande motargument.

4.1 Utgångsläget i mitten av sextiotalet: Hemlöshetsfrågan på den socialpolitiska dagordningen

Varje periodisering av ett historiskt förlopp innebär ett perspektivval. Den periodisering man väljer får betydelse för vilka aspekter som hamnar i blickfånget respektive i skymundan, liksom för i vilken mån utvecklingen framstår som stabil eller mer dramatiskt föränderlig och så vidare. Inom ramen för denna studie har vi valt att studera perioden 1965-2000, vilket innebär att vi knyter an till den ovan redovisade indelningen av Swärd (1998). Sextiotalets mitt förefaller att vara en lämplig utgångspunkt, dels på grund av att riksdagen 1965 fattade beslut om ett produktionsmål för bostadsbyggandet, som angavs till en miljon nya lägenheter under loppet av tio år (det s.k. Miljonprogrammet), dels på grund av att det kan sägas ha varit början på en period som präglas av en påtaglig uppmärksamhet, och en satsning på, hemlöshetsfrågorna.

Med detta sagt skall det med en gång understrykas att det som skedde i mitten av 1960-talet naturligtvis också hade sin förhistoria. Redan i mitten av 1950-talet tillsattes en utredning, med uppdrag att finna verksamheter som kunde ersätta den verksamhet som sedan början av seklet hade bedrivits vid vårdhemmet Högalid i Stockholm och som framstod som allt mer inhuman och otidsenlig. 1957 fick dåvarande socialläkaren Gunnar Inghe uppdraget att genomföra en socialmedicinsk inventering av det så kallade försörjningsklientelet i Stockholm och att, med utgångspunkt från denna kartläggning, föreslå lämpliga åtgärder. Samma år uppdrogs åt socialvårdens planeringskommitté att, tillsammans med förvaltningscheferna vid social- och

nykterhetsvårdsförvaltningarna, med ledning av Inghes kartläggning, utreda och komma med förslag till ersättning av vårdhemmet Högalid (Kühlhorn 1983:7).

1962 redovisade planeringskommittén sitt förslag, tillsammans med ett positivt yttrande från socialnämnden, i en promemoria till stadskollegiet. Förslaget gick i huvudsak ut på att vårdhemmet Högalid skulle ersättas av ett antal nya institutioner (bl.a. den s.k. Skarpnäcksgården), vilka skulle ha socialnämnden som huvudman.

Den kritik som riktades mot vårdhemmet Högalid och andra inrättningar för hemlösa formulerades i en tid då man allt mer började ifrågasätta de stora institutionerna (i första hand mentalsjukhusen). Som i fallet med vårdhemmet Högalid, påminde de institutioner som stod till buds för de hemlösa många gånger mer om straffinrättningar än om vårdinstitutioner. Högalid, som var en så kallad ”försörjningsinrättning”, hade till exempel ett eget straffreglemente och de intagna kunde dömas till arreststraff av sysslomannen om de bröt mot ordningsreglerna.²² Den väg man valde var att skapa mindre institutioner och där försöka utveckla det sociala arbetet. Att helt avskaffa härbärgena framstod inte som något alternativ, eftersom det fortfarande fanns ett behov av tillfälliga boendelösningar för människor som hade sökt sig till Stockholm, eller som av andra skäl stod utan boende.

Förutom den kartläggning som Gunnar Inghe genomförde på kommunens uppdrag, gjorde han i början av sextioalet ett flertal andra studier med liknande uppläggning. I flera fall kom dessa att bli underlag för beslut om olika insatser. De spelade också en stor roll för den samhälleliga debatten i socialpolitiska frågor, framför allt sedan Gunnar Inghe, tillsammans med Maj-Britt Inghe, 1967 hade publicerat *Den ofärdiga välfärden* (se kapitel 1).

4.2 1965-1985: En utbyggnad av nya institutioner och ett sökande efter nya arbetssätt

Den plan som antogs av Stockholms stad innebar bland annat att man lade ner vårdhemmet i Högalid, som ersattes av en rad nybyggda institutioner. De viktigaste av dessa var *Skarpnäcksgården* med 370 platser i enkelrum, eget sjukhus och verkstäder där man betalade avtalsenliga löner och *Krinolinen*, som fungerade som utslussningshem. För de hemlösa som var äldre och sjuka byggdes *Råcksta ålderdomshem och sjukhem*. Huvuddelen av ungarshotellen ersattes av hotellhem med betydligt högre standard. För gruppen kvinnliga hemlösa ersattes den så kallade *Spjutetverksamheten*, som hade bedrivits i ett antal baracker, med *Ångshöjden*, som låg i Fruängen och som hade betydligt fler platser i enkelrum (Ågren, Beijer & Finne 2000:205).

Planen innebar också en påtaglig ambitionshöjning för verksamheten vid dessa institutioner. Förutom att målsättningen var att erbjuda en god omsorg i form av ett mer ordnat boende, hälsovård med mera, satte man även målet att bidra till att bryta missbruk och rehabilitera de hemlösa. 1970 var de ovan nämnda verksamheterna utbyggda. Målsättningen var att slussa ut de hemlösa i eget boende och avveckla de dåvarande härbärgena av låg standard. Denna målsättning uppnåddes delvis (Ågren, Beijer & Finne 2000:205).

1968 startades också en särskild enhet inom kommunen, *Byrån för bostadslösa män*, med uppgift att svara för kommunens insatser för gruppen hemlösa. Tillsammans med de nya institutioner som inrättades, försökte man på detta sätt skapa förutsättningar för ett mer långsiktigt arbete. Detta inbegrep även en strävan att utveckla arbetssätt för att förhindra vräkningar,

²² För en redogörelse av den kritik som riktades mot verksamheten vid vårdhemmet och för information om den s.k. ”Högalidsskandalen” som följde på att en sjukpensionerad vårdtagare vid vårdhemmet anmält en tillsynsman för misshandel, se Björk 1968.

samarbete med bostadsförmedlingen, försökslägenheter med mera, i form av genomtänkta vårdkedjor (Ågren, Berglund & Franér 1994:6f).

I detta arbete fick *Byrån för bostadslösa män* en samordnande roll. Därtill kom den att ha ansvaret för dem som inte var mantalsskrivna i Stockholm och som därför inte kunde hänföras till något " eget " socialdistrikt. På detta sätt försökte man skapa organisatoriska förutsättningar för att kunna tillmötesgå olika gruppers behov (jfr avsnitt 2.2.1). Man avsatte också särskilda medel för forskning om de hemlösas situation i anslutning till *Krukisverksamheten* i Stockholm, som startade 1967. Krukisverksamheten omfattade en utredningsinstitution plus särskilda utskrivningshem, samt en särskild utegrupp där man gav tidigare gäster stöd i eget boende (se vidare avsnitt 5.2).

Även om det saknas tillförlitliga data som kan beskriva hemlöshetens utveckling under denna period, pekar den bild som redovisas i olika rapporter tämligen entydigt på att hemlösheten minskade under 1970-talet och början av 1980-talet. Bland annat minskade beläggningen på olika institutioner för hemlösa påtagligt under denna period (Ågren, Berglund & Franér 1994:9f). Detta minskade behov, tillsammans med ett antal administrativa reformer, ledde till att man avvecklade de specialresurser som hade skapats under 1960- och 70-talen. Krukisverksamheten, i sin ursprungliga form, upphörde 1978 och i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet lade man även ner flera av de andra institutioner som hade inrättats ett decennium tidigare. Ängshöjden stängdes 1979 och under hösten 1980 beslutades det att verksamheten vid Skarpnäcksgården skulle decentraliseras till ett antal självständiga enheter. (Kühlhorn & Gerdman 1983:99).

4.3 1985-2000: Hemlöshetsfrågan åter aktuell – ett gammalt eller nytt problem?

Om 1960-talet och början av 1970-talet präglades av tämligen ambitiösa kommunala program för att komma till rätta med hemlösheten, framstår 1980-talet som ett decennium där motsvarande satsningar i stort sett saknades. Ågren, Beijer & Finne (2000:206) anger, som en av orsakerna bakom detta, principen om "normalisering", vilket innebar att man avvecklade de resurser som tidigare hade öronmärkts för sociala insatser riktade till de hemlösa.

När hemlöshetsfrågan än en gång aktualiserades i slutet av 1980-talet, var det även denna gång en socialmedicinskt inspirerad kartläggning som bidrog till att föra upp frågan på den offentliga dagordningen. Under 1987 diskuterade man inom Folksam sociala råd behovet av att genomföra en ny inventering av 'den ofärdiga välfärden', något som resulterade i att Institutionen för Socialmedicin vid Karolinska Institutet fick i uppdrag att genomföra en sådan undersökning. Arbetet inleddes kring årsskiftet 1987/1988 (Stenberg, Svanström & Åhs 1988) och som ett första led i undersökningen genomfördes en undersökning av de hemlösas och uteliggarnas livsvillkor. Undersökningen redovisades i rapporten *Uteliggarna i välfärdssamhället* (1989), vilken dessutom försågs med en samtalshandledning som underlag för studiecirklar och samtal kring dessa frågor.

Rapporten var en av inspirationskällorna till det seminarium om hemlöshet som Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning (NAD) anordnade i december 1991. I inledningen till antologin *Hemlöshet i Norden* (1992:5), där materialet från seminariet presenterades, beskrevs bakgrunden till seminariet på följande sätt:

Hemlösheten aktualiserades på nytt under 1980-talet. Det skedde bl.a. i USA, England och något senare också i Norden. Nya begrepp myntades. ”Den nya hemlösheten” blev den diffusa överskriften för iakttagelsen att hemlösheten hade ändrat skepnad. Alla vet vi vad som avses med ”traditionella” hemlösa: den stereotypa gruppen av äldre alkoholister. Och vet vi något om 1980-talets hemlöshetsdebatt så är det att just denna kategori blivit svagare i konturen och fått tillskott från tidigare främmande grupper: yngre män, kvinnor, barn, invandrare, pensionärer, personer som aldrig rotat sig socialt m.fl.

Det bör understrykas att detta sätt att beskriva hemlöshetens utveckling – som snart vann bred uppslutning – endast hade ett begränsat, om ens något, stöd i de rapporter som publicerades vid denna tid.²³ De kartläggningar som hade genomförts var så gott som uteslutande baserade på besöksstatistik från härbärgen och/eller andra institutioner och de erbjöd mycket begränsade möjligheter att dra några slutsatser om utvecklingen för de grupper som inte besökte härbärgena. En annan faktor, som förmodligen har bidragit till denna förskjutning av den svenska diskussionen kring hemlöshetsfrågorna, var den internationella diskussionen om nya former av social utsatthet, som också kom att påverka den svenska debatten; i vilket fall som helst ligger det nära till hands att peka på likheter mellan diskussionen om ”en ny hemlöshet” och den diskussion om ”social exclusion”, som i ökad utsträckning fick fäste också i Sverige under 1990-talet.²⁴

Ett uttryck för denna förskjutning i synen på hemlösheten som ett socialt problem, var att Specialbyrån för bostadslösa män fick ett vidgat uppdrag. Medan målgruppen ursprungligen var manliga bostadslösa nordiska medborgare över 20 år, utökades den 1994 till att även innefatta kvinnor och från och med 1995 även utomnordiska medborgare. (I samband med att målgruppen vidgades bytte byrån också namn till det nuvarande *Socialvårdsbyrån för bostadslösa*.)

Nordfeldt (1999:139) har beskrivit hur, i början av 1990-talet, de frivilliga organisationernas arbete med hemlöshetsfrågorna kom att möta ett ökat intresse från kommunens sida:

Politikernas förväntningar om att de frivilliga organisationerna skulle ta ett större ansvar för den sociala välfärden växte, även om man från alla politiska läger underströk att samhället har det grundläggande ansvaret.

Även från den kommunala förvaltningens sida kom de frivilliga organisationerna att spela en mer betydelsefull roll (Nordfeldt 1999:139):

Trenden har (...) gått mot att de frivilliga organisationerna (...) tillmätts en högre status och alltmer kommit att betraktas som viktiga aktörer i arbetet med hemlösa och missbrukare. Redan tidigare arrangerades möten med personalen på härbärgena inför varje vinter i syfte att inventera antalet tillgängliga platser och informera sig om den rådande situationen. Men det har blivit allt vanligare under 1990-talets gång att de frivilliga organisationernas representanter blir kallade till ”hearings” och informationsmöten med kommunens representanter på olika nivåer.

Efter en rad riksdagsmotioner uppdrog regeringen 1993 åt Socialstyrelsen att, i samverkan med Boverket, genomföra en rikstäckande räkning av antalet hemlösa, att kartlägga hemlöshetens orsaker och vårdens utformning samt att komma med förslag på förändringar (Socialstyrelsen 1994). Arbetet med detta sammanföll i tiden med att Stockholms socialnämnd hade givit sin

²³ Den sammanställning av uppskattningen av antalet hemlösa i olika undersökningar under perioden 1960-1996 som redovisas av Ågren, Beijer & Finne (2000:205) tyder på att hemlösheten minskade relativt kraftigt t.o.m. slutet av 1980-talet, för att först därefter öka något.

²⁴ För en introduktion till diskussionen om social exclusion och hur denna förhåller sig till den traditionella diskussionen om fattigdom och social utsatthet, se Svedberg (1997).

förvaltning i uppdrag att göra en liknande kartläggning i Stockholms stad. Av detta skäl utförde Socialstyrelsen kartläggningen av hemlöshetens omfattning, tillsammans med FoU-byrån vid Stockholms socialförvaltning. Denna kartläggning kom att bli utgångspunkt för de uppföljningar som sedan dess, vid flera tillfällen, har genomförts i Stockholm (Ågren, Berglund, Finne & Franér 1997; Finne 1999; 2000 resp. 2001) (se vidare avsnitt 5.3). Under senare delen av 1990-talet genomfördes också vid FoU-byrån ett antal särskilda kartläggningar av hemlöshet bland ”icke-traditionella” grupper av hemlösa, som exempelvis kvinnor och män med utomnordiskt medborgarskap (Christophs 1997; Erlandsson & Remaeus 1997).

Under 1995 fick Folkhälsokommittén i Stockholms läns landsting (FHK) i uppdrag av landstingets hälso- och sjukvårdsnämnd att utarbeta ett hälsoprogram för utstötta grupper. Senare beslutade man att anvisa den socialmedicinska enheten inom Samhällsmedicin Nord ett projekteringsbidrag för att utveckla ett sådant program (Halldin, Stenberg, Sundgren & Åhs 1998). Under 2000 genomfördes även en pilotstudie, med syftet att finna lämpliga undersökningsinstrument och genomföranderutiner för kliniska studier av hemlösa, samt att skapa underlag för en diskussion om interventionsmetoder (Stockholms läns landsting 2001).

I regleringsbrevet för budgetåret 1999 fick Socialstyrelsen i uppdrag att genomföra en förnyad kartläggning av omfattningen av hemlösa i Sverige samt att redovisa de insatser som görs för hemlösa (Socialstyrelsen 2000). Vid samma tid tillsatte också regeringen en parlamentarisk kommitté, *Kommittén för hemlösa*, vilken fick i uppdrag att ”i dialog med berörda myndigheter, organisationer och andra föreslå och initiera åtgärder som syftar till att skapa en bättre situation för de hemlösa och förhindra att hemlöshet uppstår” (SOU 2000:14).

Under dessa år fick även de kommunala insatserna mot hemlöshet ökad uppmärksamhet. I Stockholms kommun beslutade man 1999 att införa den så kallade ”Tak över huvudet”-garantin, vilken innebar att hemlösa, som inte själva kan ordna nattlogi och som kontaktar socialtjänsten före kl. 24.00, skall ha rätt till logi för natten.

4.4 Sammanfattning av utvecklingen under perioden 1965-2000

Den översikt av kommunens insatser mot hemlöshet som har redovisats i detta kapitel, började med att hemlöshetsfrågorna aktualiserades under 1960-talet. I ett antal uppmärksammade kartläggningar beskrevs hemlösheten som ett av välfärdssamhällets ”restproblem” och det riktades en omfattande kritik mot de förhållanden som då rådde vid härbärgen och andra institutioner, dit de hemlösa var hänvisade. Vid 1960-talets mitt bestod gruppen hemlösa så gott som uteslutande av män och hemlösheten var i hög grad förknippad med alkoholmissbruk. Som en följd av att de hemlösas villkor uppmärksammades, tog kommunen en rad initiativ för att förbättra situationen för de hemlösa. Bland annat skapade man en särskild kommunal organisation för arbetet med de hemlösa och man beslöt också att öppna en rad nya institutioner, med mer ambitiösa vård- och omsorgsprogram än de som tidigare hade funnits. Det saknas tillförlitlig statistik som kan belysa hur hemlöshetens omfattning utvecklades under perioden, men de rapporter som har publicerats tyder på att efterfrågan på härbärgesplatser minskade under 1970-talet, vilket betraktats som en indikation på att hemlösheten minskade i omfattning. Under 1970-talet fick hemlöshetsfrågorna också mindre uppmärksamhet och behovet av ytterligare insatser på området framstod som begränsat.

När hemlöshetsfrågorna i slutet av 1980-talet/början av 1990-talet åter aktualiserades i den offentliga debatten, var detta inte ett resultatet av att hemlösheten hade ökat i omfattning. Orsaken var snarare att man, i ett antal rapporter, än en gång lyfte fram de hemlösa som en

utsatt grupp, för vilka man inte hade lyckats utveckla några lämpliga vård- eller rehabiliteringsformer. I debatten vid denna tid hävdades det också att hemlösheten hade antagit en delvis ny skepnad; den omfattade inte längre enbart män med alkoholproblem utan även ungdomar, kvinnor och invandrare. Med utgångspunkt från de rapporter som redovisades under den här tiden, är det svårt att belägga att det fanns en grund för en sådan bedömning. Det förefaller rimligt att anta att debatten om en ”ny” hemlöshet också präglades av den diskussion som då fördes om nya former av utsatthet, ”social exclusion” med mera. Också under 1990-talet fortsatte hemlöshetsfrågorna att vara aktuella. Den politiska diskussionen om kommunens insatser kom under den här tiden mest att handla om nya former av insatser till stöd för de hemlösa, om de frivilliga organisationernas roll och om den så kallade ”Tak över huvudet”-garantin, som ett sätt att stärka de hemlösas rättigheter.

Den översikt av Stockholms kommuns arbete med hemlöshetsfrågor som har redovisats ovan kan därmed sägas bekräfta den indelning som Swärd (1998) har föreslagit. De rapporter om hemlöshetens omfattning och om de hemlösas villkor, som publicerades under 1960-talet, resulterade i ett relativt omfattande reformarbete. De – i och för sig bristfälliga – data som finns tillgängliga talar för att det under de närmast följande åren skedde en positiv utveckling, så till vida att antalet hemlösa i Stockholm minskade (Ågren, Beijer & Finne 2000:205). När hemlöshetsfrågorna åter kom att bli aktuella i slutet av 1980-talet, tycks det inte ha skett på grund av att antalet hemlösa hade ökat. Även om det vid den här tiden publicerades ett antal rapporter som uppmärksammade de hemlösas villkor, ger de inte stöd för att kunna hävda att hemlöshetsproblemet hade ökat i omfattning. Dessa rapporter hade snarare betydelse genom att de – återigen – uppmärksammade frågorna om de hemlösas villkor. Det förefaller med andra ord inte finnas något enkelt samband mellan förekomsten av hemlöshet eller kartläggningar av hemlösheten och de sociala insatserna mot hemlöshet. I det följande kapitlet skall vi närmare studera relationen mellan forskning och praktik, med utgångspunkt från tre initiativ för att öka kunskapen om hemlöshet och för att låta denna kunskap ligga till grund för de sociala insatserna på området.

5. KUNSKAPSUTVECKLING FÖR ARBETET MED HEMLÖSHETSFRÅGORNA – TRE FALL

När vi i det föregående kapitlet beskrev arbetet med hemlöshetsfrågor i Stockholm under perioden 1965-2000, var det möjligt att identifiera, såväl olika initiativ som syftade till att stärka kunskapsutvecklingen på området, som mer konkreta sociala insatser. Det föreföll dock inte möjligt att beskriva relationen mellan kunskapsutveckling och sociala insatser på något enkelt eller entydigt sätt, så att strävan att stärka kunskapsutvecklingen inom området direkt hade svarat mot behov som hade sitt ursprung i den sociala praktiken eller så att de sociala insatserna hade utformats med utgångspunkt från aktuella forskningsresultat. För att få en bättre förståelse av hur relationen mellan kunskapsutveckling och den sociala praktiken sett ut, skall vi i detta kapitel närmare granska några satsningar som har genomförts under perioden. Syftet med dessa har varit att stärka kunskapsutvecklingen på området, för att därigenom lägga grunden för en utveckling av de sociala insatserna mot hemlösheten. De satsningar som vi skall undersöka närmare är till att börja med de socialmedicinska kartläggningar som förknippas med Gunnar Inghe (avsnitt 5.1), därefter den behandlings- och utredningsverksamhet som bedrevs inom ramen för *Krukisverksamheten* i Stockholm (avsnitt 5.2) och slutligen de kartläggningar som har genomförts vid Stockholms kommuns FoU-enhet (avsnitt 5.3).

5.1 Den socialmedicinska traditionen – kartläggningar av de mest utsattas livsvillkor

Som vi beskrev i det inledande kapitlet, väckte Gunnar och Maj-Britt Inghes *Den ofärdiga välfärden* en omfattande debatt när den publicerades 1967. Men även om det är denna som i första hand förknippas med Gunnar Inghes arbete, är det viktigt att understryka att *Den ofärdiga välfärden* i hög grad byggde på ett socialmedicinskt kartläggningsarbete som hade påbörjats långt tidigare. Redan under 1940-talet genomförde Inghe de första studierna bland olika socialt utsatta grupper (Inghe 1949).

Den studie som fick avgjort störst betydelse för arbetet med hemlöshetsfrågor i Stockholm var *Klientelet på ungarshotellen* (1962). Denna undersökning bestod av två delar. Den ena omfattade samtliga personer som hade vistats på ungarshotell eller härbärke i Stockholm år 1960²⁵. Med hjälp av hotelliggarna upprättades ett kort med identifikationsdata för varje hyresgäst, och på detta antecknades vistelsetiderna vid de olika härbärgena. 1960 års fall följdes tillbaka till 1955. Ur hotelliggaren erhöles utöver namn, födelsedatum och yrke, även uppgifter på mantalsskrivningsort och födelseort. Dessa data kompletterades därefter med uppgifter från socialregistret, straffregistret, med mera. Den andra delen av undersökningen omfattade personintervjuer enligt ett summariskt frågeformulär. Syftet med dessa intervjuer var att få en

²⁵ I undersökningen ingick ungarshotellen Glasbruket, Tappan, Staren, Skarpskytten, Kronoberg, Tanto, Pelikan och Vale samt natthärbärgena Skrubba och Pilgården.

fylligare bild av klienternas sociala förhållanden, särskilt bostadssituation, psykiskt och fysiskt hälsotillstånd, alkoholbruk och social anpassning.

I denna kartläggning uppskattade Inghe att antalet platser på vad han kallade allmännyttiga ungarshotell och natthärbärgen vintern 1960-61 var cirka 1 900. Sammanlagt hade ungefär 5 200 olika män (därav omkring en tiondel med utländskt medborgarskap) vistats på dessa institutioner under 1960. Den kartläggning (eller ”inventering”) som redovisades i studien, visade att 75 procent av de boende var i åldrarna 30-60 år, att 74 procent hade haft nykterhetsförseelser och att 61 procent hade erhållit socialhjälp. Något som både under 1960-talet och senare har väckt långt mindre uppmärksamhet, är att Inghe även genomförde en särskild studie av klienterna på hotell Spjutet, det vill säga av gruppen hemlösa kvinnor (Inghe 1962b:1).

Hotellet Spjutet drivs av Bospisningsföreningen i Stockholm och är sålunda avsett för de kvinnor, som motsvarar klientelet på ungarshotellen för män. Erfarenheten har dock visat, att det är en betydande skillnad mellan klientelet på hotellet Spjutet och klientelet på de manliga ungarshotellen. Den manliga klientelet är betydligt större. På Spjutet samlas i gengäld kvinnor med en synnerligen brokig flora av svåra sociala och psykiatriska problem. Alkoholmissbruk är inte lika vanligt som på hotellen för män men ingalunda ovanligt. En del av kvinnorna sägs vara sexuellt vidlyftiga, andra psykiskt avvikande eller klart sinnessjuka.

Resultaten från Inghe's kartläggningar kom att bli ett viktigt underlag i den debatt, som i slutet av 1950-talet och början av 1960-talet fördes, om att ersätta den ”vårdverksamhet” som bedrevs vid Vårdhemmet Högalid. Mot bakgrund av en studie av Föreningen Söderhem, samt av hur relationen mellan enskild filantropi och allmän socialvård har utvecklats under 1900-talet, konstaterar Inger Ström-Billing (1991:136) att man, från så gott som alla håll, sökte hävda att de förslag som man förordade hade stöd i Inghe's undersökningsresultat:

Inghe's forskning fick ett ovanligt stort genomslag hos politiker och tjänstemän. Oupphörligt hänvisar man i debatten under de kommande åren till undersökningen och tolkar resultaten till stöd för egna åsikter.

När så *Den ofärdiga välfärden* publicerades bidrog den till en omfattande socialpolitisk debatt, som fick ytterligare bränsle när den så kallade låginkomstutredningens rapporter publicerades 1970. Dessa rapporter var viktiga, framför allt genom att de bidrog till en bredare debatt om de socialpolitiska frågorna, liksom till krav på insatser från samhällets sida, till stöd för olika socialt utsatta grupper.

Samtidigt kan konstateras att frågorna, ur ett kommunalt perspektiv, knappast var nya. Arbetet för att utveckla bättre arbetsformer för de hemlösa pågick, och i den andra upplagan av *Den ofärdiga välfärden* konstaterade Gunnar och Maj-Britt Inghe att utvecklingen, trots allt, gick i rätt riktning (1970:269-70):

Det glädjande har nu inträffat att man ... börjat reformera de gamla ungarshotellen. De nya hotellhem som byggs är helt moderna och ser ut som vanliga hotell. Där har varje gäst sitt eget rum, där finns restaurant, samlingssalar och ”klubbrum”, var och en sköter sig själv samtidigt som hotellet står för viss service samt hjälp och tillsyn om så behövs. ... Att märka är att den gamla försörjningsinrättningen Högalid i Stockholm 1969 också ersattes av Skarpnäcksgården med samma moderna prägel: paviljongsystem, egna rum, differentierade arbetsmöjligheter, service och hjälpmöjligheter inklusive läkar- och socialarbetarteam med siktet inställt på rehabilitering. Det gäller bara att inte förlora denna målsättning ur sikte, när svårigheterna inställer sig – sådana kan säkert väntas under en övergångsperiod, när disciplinära åtgärder ersatts av ökad frihet och tolerans.

Som kommer att framgå av fortsättningen, har den socialmedicinska traditionen, på ett påtagligt sätt, haft betydelse för flertalet av de verksamheter som har bedrivits i Stockholm under de senaste årtiondena. Det är därför anmärkningsvärt att denna tradition – med Gunnar Inghe som ett påtagligt undantag – resulterat i förhållandevis få publicerade studier. Under 1970-talet publicerades två avhandlingar, vilka båda hade sitt ursprung inom ramen för en omfattande socialpsykiatrisk och klinisk undersökning av alkoholproblem; Stefan Borgs *Hemlösa män – en socialpsykiatrisk och klinisk undersökning* (1974) resp. Härje Åsander *En uppföljande social studie och klinisk-psykiatrisk fältundersökning av hemlösa män i Stockholm* (1976). Båda studierna baserades på undersökningar av slumpmässiga urval bland de besökande vid Byrån för bostadslösa män i Stockholm. Resultaten kom framför allt att bekräfta den bild som tidigare hade tecknats av bland andra Gunnar Inghe och som beskrev hemlösheten som nära förknippad med ett betydande alkoholmissbruk; så bedömdes till exempel 90 procent av dem som deltog i Borgs undersökning ha alkoholproblem.

Ett av de områden där den socialmedicinska traditionen avsatte tydliga spår var natthärbärgena, där man 1964 började med en viss socialmedicinsk verksamhet. Verksamheten innebar att man startade en mottagning med en socialläkare och en socialläkarassistent vid härbärgena, och att man även startade en försökslägenhet för ett par härbärgesgäster. Denna verksamhet övertogs 1965 av socialläkaren Johan Norman och socialläkarassistenten Birgit Magnusson. Arbetet bedrevs i första hand vid ett natthärbärke, Skarpnäck, där man koncentrerade arbetet till en grupp natthärbärgesgäster som var ”dagbelagda”, vilket innebar att de fick vistas på härbärgen även under dagtid.

Denna verksamhet avvek dock från natthärbärgenas vanliga målsättning, vilket skapade konflikter på flera nivåer. Norman & Schultze (1970:20) beskrev det på följande sätt:

Vi hade emellertid en stark upplevelse av att ha kommit in på ett arbetsfält där ytterst litet var gjort och där situationen var mycket otillfredsställande. Ett förslag från socialläkarenheten vid natthärbärgena ledde till intensiva diskussioner med socialförvaltningen och så småningom stod det klart att en grundligare försöksverksamhet inriktad på natthärbärgesproblemet måste komma till stånd.

Efter två år av fortsatta diskussioner och förberedelser startade det nya utrednings- och behandlingshemmet – *Krukisverksamheten*. Även om *Krukisverksamheten* hade tydliga rötter i en socialmedicinsk tradition, kom den också att innebära att man utvecklade nya metoder och förhållningssätt i arbetet med hemlöshetsfrågorna. Det förefaller därför lämpligt att beskriva *Krukisverksamheten* i ett eget avsnitt.

5.2 *Krukisverksamheten* – ett försök att utveckla nya former för behandlings- och utredningsverksamhet

1967 inleddes verksamheten vid Stockholms kommuns utrednings- och behandlingsenhet för hemlösa män vid Krukmakargatan i Stockholm. Inom ramen för *Krukisverksamheten* som den kom att kallas, bedrevs behandlingsverksamhet i lokalerna på Krukmakargatan, och så småningom också i två annex (Orhems gård och Hässelbyhemmet) samt i en ”utegrupp”, som förfogade över ett antal försökslägenheter. Sammanlagt fanns det ett femtiotal platser och ett trettiotal anställda.

I den rapport som man överlämnade till kommunstyrelsen 1970, *Hemlösa män i Stockholm*, formulerades målsättningarna för *Krukisverksamheten* på följande sätt (Norman & Schulze 1970:22):

1. *Social, medicinsk och psykologisk beskrivning av den grupp hemlösa män man finner på härbärgena* och av den vård de tidigare erhållit.
2. Beskrivning av de hemlösa män för vilka en *adekvat stadigvarande vårdform och livsmiljö* finns och ordnande av sådan.
3. *Rehabilitering* av de hemlösa män som klarar detta och beskrivning av denna grupp.
4. *Beredande av öppen, stadigvarande vård och livsmiljö* för de hemlösa män för vilka adekvat livsmiljö saknas med ett minimum av samhällskonflikter och ett maximum av anpassning för individen och utnyttjande av de resurser han har.
5. Utprövning och beskrivning av *metoder* för att uppnå dessa mål.

Verksamheten på Krukmakargatan syftade med andra ord, dels till en ingående kartläggning av de män som vistades på härbärgena, dels till att utveckla lämpliga metoder för att arbeta med dessa män. För att den grupp som deltog i verksamheten vid behandlingshemmet skulle vara representativ för samtliga män vid härbärgena, genomfördes under perioden 30/10 1967 - 30/1 1969 vid sammanlagt 22 tillfällen en utlottning till en behandlings- respektive kontrollgrupp. Under denna tidsperiod passerade 2 300 män. Bland dessa lottades 45 individer ut till en behandlingsgrupp, medan 120 individer lottades till en kontrollgrupp, som även fortsättningsvis hänvisades till natthärbärgena (Isaksson, Norman & Svedberg 1978:24).

I den ovan nämnda rapporten presenterades de första resultaten av kartläggningen av gruppen män vid härbärgena i Stockholm. Den bild som redovisades stämde väl överens med dem som hade presenterats i tidigare kartläggningar; de hemlösa var genomgående lågutbildade och saknade i stort sett förankring på arbetsmarknaden, en stor del av dem hade missbruksproblem och en majoritet hade dömts för grövre kriminalitet. Såväl deras fysiska som psykiska hälsa var i regel dålig.

Vad som särskilt kännetecknade den bild som redovisades i de undersökningar som genomfördes vid Krukisverksamheten var att den baserades på en stor mängd uppgifter, eftersom den också byggde på en psykologisk undersökning och "fortlöpande systematiska observationer" (förutom på den mer traditionella medicinska och sociala kartläggningen). Denna breda ansats svarade mot den ambition som fanns inom Krukisverksamheten att inte bara tillhandahålla medicinsk vård och omsorg, utan att även utveckla terapiformer som kunde vara långsiktigt verksamma. I denna första rapport är det arbetet emellertid endast delvis beskrivet. Man understryker att behandlingsstrategin under de två första arbetsåren har tillförts nya element och nya erfarenheter och att rapporten därför är att betrakta "som en arbetsrapport om en pågående process" (Norman & Schulze 1970:321).

De arbetsformer som praktiserades vid Krukisverksamheten finns dock utförligt beskrivna i rapporten *Arbetsformer vid det socialmedicinska utrednings- och behandlingshemmet "Krukis" och dess annex*, som publicerades 1973. Även här är den breda ansatsen påtaglig, och såväl den "sociala verksamheten" som de "medicinska" och "psykologiska" verksamheterna beskrivs under särskilda rubriker. Man understryker också att "den ostrukturerade vardagskontakten" utgör basen för allt behandlingsarbete vid Krukis och att den är en av de viktigaste förutsättningarna för att kunna skapa "en fungerande terapeutisk miljö".

En frågeställning som spelade en central roll inom Krukisverksamheten var vad som kunde utgöra en "adekvat livsmiljö" för de män som vistades på härbärgena. Man ansåg det viktigt att

nå kunskap om de hemlösa människors livsvillkor och hur dessa villkor kunde förbättras, men det blev också viktigt att ange realistiska mål för verksamheten. I flera sammanhang underströk man från Krukisverksamhetens sida att de hemlösa män som man arbetade med hade en mycket svår och sammansatt social problematik. Man argumenterade även för att det inte var realistiskt att förvänta sig några snabba resultat, till exempel när det gällde att bryta de hemlösa människors alkoholmissbruk (jämför den diskussion som Lindström (1979) för om målen för socialtjänstens verksamhet, se avsnitt 2.1.3).

I den ovan nämnda rapporten framträder ytterligare en målsättning som var viktig i arbetet inom Krukisverksamheten, nämligen att skapa förutsättningar för en närmare integration mellan forskning och praktiskt socialt arbete. Därför deltog även forskarna i den dagliga verksamheten vid Krukis och samtliga anställda deltog i skrivandet av rapporten. I en rapport från 1978 beskrevs betydelsen av att skapa denna närmare koppling mellan fältarbete och forskning på följande sätt:

Erfarenheterna från det praktiska arbetet omformas till problemställningar i forskningsprocessen. Detta leder till ökad kunskap som utvecklar det praktiska arbetet och som i sin tur ger upphov till nya erfarenheter och nya problemställningar. Teoretikerns funktion är dubbel i denna modell. Detta innebär dels att delta i praktiskt arbete i ett socialt system och tillsammans med de andra deltagarna utveckla detta, dels består arbetet av kritisk granskning och formulering av problem som väcks i praktiskt arbete och leder till projektidéer.²⁶

Mot bakgrund av den förhållandevis omfattande forsknings- och utredningsverksamhet som bedrevs inom Krukisverksamheten, skulle man ha kunnat förvänta sig att verksamheten hade resulterat i fler vetenskapliga rapporter, artiklar i vetenskapliga tidskrifter, med mera, än vad som varit fallet. Samtidigt är det viktigt att framhålla att flera av rapporterna från verksamheten trycktes i stora upplagor och fick en betydande spridning, bland annat genom att de användes som kurslitteratur inom socionomutbildningen. Detta förefaller, åtminstone till en del, vara resultatet av en medveten prioritering, där man ansett det vara viktigt att sprida erfarenheter från Krukisverksamheten till en bredare krets.

I den rapport från Krukisverksamheten som antagligen fått störst spridning, *Överlevnadsstrategier bland hemlösa och socialt utslagna* (1978), förs en diskussion om hur de insatser som riktades till de hemlösa männen borde utformas, men det är ändå ett annat perspektiv som är dominerande. Här är också målsättningen att relatera de hemlösa människors situation till övergripande samhällsförändringar och att förstå deras villkor i relation till utvecklingen på arbets- och bostadsmarknaden (Isaksson, Norman & Svedberg 1978:15):

Den diskussion som förts om arbetslöshet och utslagning från arbetsmarknaden under den krisdrabbade första hälften av 1970-talet och den socialpolitiska och socialvårdsdiskussion, som färgats av samhällsförändringarna, har stimulerat oss att utforma vårt arbete på det sätt vi nu gjort. Vårt arbete syftar också till att vara ett inlägg i dessa frågor.

I detta var man i hög grad inspirerad av den så kallade låginkomstutredningens arbete. Man beskrev också arbetet med att kartlägga de hemlösa människors villkor som ”en levnadsnivåundersökning av de hemlösa”.²⁷

²⁶ Den refererade rapporten är Elkström m.fl. 1978. *Förslag till framtida struktur och inriktning av Krukisverksamheten. Rapport nr 8 från Krukisverksamheten*, här citerad efter Stål & Svedberg 1987:19.

²⁷ Isaksson, K., Norman, J. & Svedberg, L. 1979. Den undersökning som i första hand åsyftades var Grosin & Norman 1974.

I och med att Stockholms kommun under 1970-talet startade en verksamhet vid flera nya institutioner för hemlösa, aktualiserades vid flera tillfällen frågan om inriktningen av verksamheten på Krukmakargatan. De som arbetade vid Krukisverksamheten uppfattade i hög grad diskussionen som ett ifrågasättande av själva verksamheten.²⁸ Diskussionerna ledde fram till att man 1977 fattade ett beslut om en omorganisering av verksamheten och året därpå, 1978, överflyttades de resurser för forsknings- och utvecklingsarbete som hade funnits vid Krukisverksamheten, till den centrala förvaltningen.

Ett år senare, 1979, lade Johan Norman (som varit chef för Krukisverksamheten) fram sin avhandling *Socialmedicinska studier av hemlösa män i Stockholm*, vid Socialmedicinska kliniken på Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg. I avhandlingen studerades gruppen hemlösas storlek i Stockholm 1972-75, liksom deras dödlighet och de sociala faktorernas betydelse för dödligheten, men den rymde också ett försök att kartlägga effekterna av det behandlingsarbete som bedrevs inom Krukisverksamheten. Resultaten pekade på att man, i relation till flertalet av behandlingsmålen, fann ”en för behandlingsarbetet mer eller mindre framträdande positiv effekt ... men som följd av att skillnaderna ibland [var] tämligen små och att antalet individer [var] litet [kunde] endast ett mindre antal skillnader statistiskt säkerställas” (Norman 1979:174). Avhandlingens övergripande slutsats formulerades på följande sätt (Norman 1979:197-98):

En slutsats som vi kan dra är att Krukis lyckades skapa en av de centrala förutsättningarna för att överhuvudtaget kunna bedriva ett intensivt behandlingsarbete med hemlösa, nämligen att de hemlösa föredrog att vistas i en känslomässigt intensiv och krävande miljö framför i deras delkulturorienterat dominerande traditionella miljöer. De mest framträdande effekterna erhöles under de första två observationsåren då arbetet pågick som mest intensivt. Visserligen kvarstår effekter i många avseenden även därefter men är då mindre framträdande vilket kan motivera slutsatsen att endast kontinuerligt behandlingsarbete som långsamt avtar med åren kan säkra bestående effekter.

Om man följer arbetet med hemlöshetsfrågor i Stockholms kommun under åren efter att Krukisverksamheten omorganiserats, är det uppenbart att erfarenheterna från Krukis endast i begränsad utsträckning avsatte spår i övriga verksamheter. Varför det blev så är naturligtvis en viktig fråga: Två alternativa svar är att man såg ett minskat behov av sådana insatser i en tid då hemlösheten framstod som ett allt mindre problem, eller att den särskilda modell av socialmedicinskt inspirerat behandlingsarbete som tillämpades inom Krukisverksamheten, inte ansågs möjlig att tillämpa i andra verksamheter.

5.3 FoU-enheten i Stockholm – återkommande kartläggningar av socialtjänstens kontakter med hemlösa

I december 1982 inrättades en ny enhet inom Stockholms socialförvaltning, *Forsknings- och Utvecklingsbyrån* (eller som den kom att kallas: *FoU-byrån*). Enheten hade en förhistoria i de så kallade metodbyråer (Metodbyrå I och Metodbyrå II) som hade inrättats under 1970-talet, liksom i den forsknings- och utvecklingsverksamhet som tidigare hade bedrivits vid Barnbyn Skå och vid Krukisverksamheten. FoU-enhetens uppgift var att svara för förvaltningens övergripande forsknings- och utvecklingsverksamhet, samt att fungera som konsult- och handledningsorgan

²⁸ I rapporten *Överlevnadsstrategier bland hemlösa och socialt utslagna* (1978:16-17) beskriver författarna de strävanden att marginalisera Krukisverksamheten som man uppfattade att man var utsatt för:

Verksamheten anses inte passa in i de administrativa ramarna, vi är inte en kugge i socialvårdsmaskineriet och man förstår inte vad vi egentligen sysslar med. Tjänstestolen till oss låg under en period i en mapp märkt ”lekstugan”. Man har klagat på att vi skulle vara ineffektiva och till ingen nytta. (Isaksson, Norman & Svedberg 1978:16-17)

gentemot den distriktsförlagda utvecklingsverksamheten.²⁹ Som områdesansvarig för området Missbruk utsågs den före detta socialläkaren vid Skarpnäcksgården och Metodbyrå II, med. lic. Gunnar Ågren.

I mitten av 1980-talet genomfördes ett antal kartlägnings- och uppföljningsstudier av de grupper som vistades vid olika härbärgen i Stockholm, vilket resulterade i en rad rapporter som publicerades under 1987 (Franér & Ågren 1987a, 1987b; Stadig 1987). Året därpå, 1988, publicerades en samlad kartläggning av beläggningen vid de institutioner som hade tagit emot hemlösa under 1987 (Franér, Hansson & Ågren 1988). I de sammanfattande slutsatserna i denna rapport hette det bland annat att (Franér, Hansson & Ågren 1988:89)

[den] ökning som har kunnat konstateras under 1987 av antalet hemlösa som sökt härbärke i Stockholm är med all säkerhet inte bara en följd av ogynnsamma klimatförhållanden. Det finns anledning att anta att Stockholm står inför en generell ökning av antalet bostadslösa och hemlösa personer under de närmaste åren.

Rapporten ledde dock inte vidare i form av några konkreta åtgärder. Som vi pekat på tidigare (se avsnitt 4.3) kom dock hemlöshetsfrågorna att få en allt större uppmärksamhet under de följande åren. Ett konkret resultat av den uppmärksamhet som ägnades de hemlösas situation vintern 1992, blev att regeringen gav Socialstyrelsen i uppdrag att kartlägga de bostadslösas situation. Ungefär samtidigt hade socialnämnden i Stockholm gett FoU-byrån i uppdrag att göra detsamma. De två undersökningarna samordnades och FoU-byrån fick uppdraget att sammanställa undersökningen. FoU-byrån skötte också all insamling av formulär från Stockholmsregionen. Forskningsledaren vid FoU-byrån (Gunnar Ågren) fungerade som vetenskaplig ledare för undersökningen, vilket bland annat innebar att han utarbetade förslaget till undersökningsformulär (Ågren, Berglund & Franér 1994:13).

En uppföljningsstudie av denna undersökning genomfördes under 1996 (Ågren, Berglund, Finne & Franér 1997) och sedan dess har denna typ av undersökningar genomförts årligen. Dessa kartläggningar baseras på uppgifter som har rapporterats av socialtjänsten och olika enskilda huvudmän. Förutom uppgifter om boendesituation, sammanställs även vissa uppgifter om förekomsten av missbruk, i vilken mån de hemlösa har varit föremål för olika insatser, med mera. Undersökningen genomfördes genom att ett särskilt frågeformulär skickades ut till ett antal enheter inom socialtjänsten, sjukvården och frivilligorganisationer, som kunde tänkas ha kontakt med missbrukare, till hemlösa och till personer med psykiska störningar. Varje formulär var försett med ett kodnummer, som gjorde att man kunde se om en individ hade rapporterats från flera enheter (eftersom alla formulär inte var fullständigt ifyllda kunde det dock förekomma att enstaka individer dubbelrapporterades utan att man kunde notera detta). En uppenbar begränsning med det tillvägagångssättet var att man i undersökningen enbart inkluderade dem som socialtjänsten, sjukvården eller frivilligorganisationerna hade kontakt med. Man saknade möjlighet att uppskatta antalet hemlösa som inte hade några sådana kontakter. Ett annat problem var att man i hög grad saknade möjlighet att kontrollera kvaliteten på svaren från olika uppgiftslämnare, liksom i vilken mån uppgifterna från dessa var jämförbara.

Resultaten av dessa kartläggningar tydde inte på några påtagliga förändringar, vad gäller hemlöshetens omfattning. Antalet hemlösa visade sig i stort sett vara oförändrat över tiden. Den förändring som kunde iaktas tydde dock på att problematiken hade blivit svårare, så att gruppen hemlösa framstod som mer problemtyngd. Andelen hemlösa som rapporterades från härbärgen

²⁹ För en redogörelse för FoU-byråns förhistoria, se Näreskog, H. & Olsson, L. 2002.

hade ökat kraftigt, den redan tidigare mycket låga andelen av de hemlösa som hade någon form av kontakt med arbetsmarknaden hade halverats och andelen med psykisk störning hade mer än fördubblats (Ågren, Berglund, Finne & Franér 1997:26-27).

Med stöd av dessa resultat argumenterade man i rapporterna för ett samordnat program för att förbättra de hemlösas situation. De förslag på åtgärder som hade lanserats knöt i hög grad an till ett traditionellt socialmedicinskt synsätt; man ansåg det angeläget att stärka samverkan mellan sjukvård och socialtjänst och att skapa särskilda resurser för gruppen hemlösa. Man underströk också att en förutsättning för ett framgångsrikt rehabiliteringsarbete var att resurserna för arbetet med missbruksfrågor förstärktes.

1996 års kartläggning återupprepades 1997 (Finne 1999) och har därefter genomförts årligen (Finne 2000, 2001, 2003). Medan man tidigare beskrivit resultaten i termer av ”statistik över missbrukare, hemlösa och psykiskt störda” har man från och med 1999 angett att man redovisat ”statistik över *socialtjänstens kontakter med* missbrukare, hemlösa och psykiskt störda (min kursivering) och de metodologiska reservationerna har också kommit att anges tydligare.

Detta antyder att dessa kartläggningar endast på ett indirekt sätt har kunnat bidra till att värdera resultatet av de sociala insatser som riktades till de hemlösa. Eftersom den politiska diskussionen om hemlöshetsfrågorna under 1990-talet snarare handlade om mer övergripande frågor (frivilligorganisationernas roll, den s.k. ”Tak över huvudet”-garantin m.m.) är det tveksamt om dessa rapporter har spelat någon större roll för utformningen av de sociala insatserna.³⁰

³⁰ Det kan också tilläggas att företrädare för FoU-enheten i början av 2002 kom att hamna i en öppen konflikt med de styrande politikerna om hur resultaten från de årliga kartläggningarna skulle tolkas. Bakgrunden var att det ansvariga socialborgarrådet (Kristina Axén Olin) i fullmäktige rapporterat att hemlösheten minskat med 20 procent, en slutsats som man enligt de ansvariga (Erik Finne) vid FoU-enheten inte kunde dra eftersom de minskade möjligheterna att få hjälp av sjukvård och socialtjänst hade resulterat i att mörkertalet hade ökat avsevärt. (Se Caspar Opitz ”Oenighet om hemlösheten”, DN 2002-01-24.) I sammanhanget kan också nämnas att ansvaret för denna statistik från och med år 2002 övergick till Socialtjänstförvaltningens stab, vilket innebar att FoU-rapporten för 2001 (Finne 2003) var den sista statistikredovisningen i denna form.

6. SAMMANFATTANDE DISKUSSION

I det inledande kapitlet angavs uppsatsens syfte, nämligen att med utgångspunkt från en övergripande beskrivning av de sociala insatserna mot hemlöshet i Stockholm under perioden 1965-2000, undersöka hur kunskapsläget om hemlöshet som ett socialt problem har sett ut under perioden; i vilken mån de insatser som genomförts verkar ha baserats på kunskaper om hemlöshetens omfattning och orsaker, samt på vilket sätt kunskapsutvecklingen och den sociala praktiken inom detta område har påverkat varandra.

6.1 Kunskap och praktik i Stockholms kommuns arbete med hemlöshetsfrågor 1965-2000

I kapitel 3 redovisades en genomgång av i vilken mån det, i ett antal utvalda tidskrifter under perioden 1965-2000, hade publicerats artiklar med relevans för det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor. Resultatet av denna genomgång visade att sammanlagt 34 artiklar bedömdes vara direkt relevanta. Antalet publicerade artiklar med direkt relevans för det sociala arbetet mot hemlöshet under denna period tycks med andra ord vara förhållandevis begränsat, men det är trots allt inte möjligt att hävda att det skulle röra sig om något outforskat område. Av de publicerade artiklarna var det dock endast ett begränsat antal som behandlade frågeställningar som på ett direkt sätt kunde ligga till grund för utformningen av de sociala insatserna inom området. Även om merparten av de identifierade artiklarna bedömdes ha ett kunskapsbildande syfte, var det endast 9 artiklar (av 34) som behandlade socialt arbete i relation till hemlöshetsfrågorna. Merparten av dessa har publicerats under den senare delen av den period som studerats. I de artiklar från periodens inledning är snarare det breda socialmedicinska perspektivet framträdande. En jämförelse med innehållet i engelskspråkiga tidskrifter gav en liknande bild. Även om hemlöshetsfrågorna under många år varit ett uppmärksammat forskningsområde i England (vilket resulterat i ett stort antal publicerade artiklar), har endast en mindre del av dessa behandlat socialt arbete i relation till hemlösheten.

Den undersökning av ett antal tidskrifter under perioden 1965-2000 som redovisats i uppsatsen, visar inte på någon långsiktigt inriktad kunskapsuppbyggnad som har kunnat ligga till grund för utformningen av de sociala insatserna inom detta område. Inte heller i den översikt av arbetet med hemlöshetsfrågor i Stockholm under perioden 1965-2000 som redovisades i kapitel 4, framträder bilden av att det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor – trots att det inte saknats ambitioner i den riktningen – skulle ha präglats av en långsiktigt inriktad kunskapsuppbyggnad. Med utgångspunkt från den indelning av perioden som föreslagits av Swärd (1998) verkar det rimligt att se åren 1965-1985 som en period då man bedrev ett aktivt arbete för att motverka hemlösheten, vilket också tog sig uttryck i att man skapade flera nya institutioner och en särskild kommunal organisation för arbetet med hemlöshetsfrågorna. Motsvarande satsningar saknades i stort sett under perioden 1985-2000.

Även om man vid återkommande tillfällen har genomfört kartläggningar av antalet besökare vid härbärgena och/eller genom andra metoder har försökt uppskatta antalet hemlösa, finns det

få tecken som tyder på att de förändringar som har rört kommunens arbete med hemlöshetsfrågor kan härledas till förändringar av hemlöshetens omfattning eller struktur. Ett undantag från detta mönster är att den diskussion om ”en ny hemlöshet” som följde i spåren av ett antal rapporter i slutet av 1980-talet/början av 1990-talet (och som innebar att gruppen hemlösa kom att innefatta ”nya” grupper som ungdomar, kvinnor och invandrare, efter att tidigare så gott som uteslutande ha bestått av äldre män), torde ha påverkat beslutet att 1994/1995 ombilda *Specialbyrån för bostadslösa män* till *Socialvårdsbyrån för bostadslösa*, det vill säga att utvidga byråns målgrupp (se avsnitt 4.3).

Bortsett från detta exempel tycks det som om resultaten från de kartläggningar som har genomförts, endast i begränsad utsträckning har kommit att utgöra underlag för utformningen av kommunens insatser. En möjlig förklaring är att resultaten från dessa kartläggningar har varit osäkra och att det har varit svårt att, med dessa som underlag, bedöma behovet och värdet av olika insatser (se avsnitt 2.2.1). Men det förefaller också uppenbart att frågan huruvida undersökningsresultaten har kommit att ”användas” eller inte, i hög grad har avgjorts av om de har lyfts upp inom ramen för en offentlig socialpolitisk diskussion. Det kanske tydligaste exemplet på detta är att, när hemlöshetsfrågorna i slutet av 1980-talet åter kom att röna ett ökat intresse, skedde det efter att hemlösheten under flera år – enligt tillgängliga kartläggningar – hade minskat i omfattning. Detta till trots, utgick man i den offentliga debatten ofta ifrån att hemlösheten hade ”förvärrats” (se t.ex. Stenberg, Svanström & Åhs 1989). Den socialpolitiska debatt som hade förts om kommunens insatser mot hemlöshet framstår med andra ord som en viktig del av det ”användningssammanhang” (se avsnitt 2.1.2) som påverkar i vilken mån, och hur, forskningsresultat kommer till praktisk användning. I sig är detta påpekande närmast trivialt. I detta sammanhang är det dock viktigt att understryka att det faktum att forskningsanvändningen så starkt har präglats av den politiska debatten, i hög grad har motverkat en långsiktigt inriktad kunskapsuppbyggnad. Men det tycks helt klart också vara så att forskningens inriktning har påverkat dess användningssammanhang, så att forskningen – just genom att ha utgått från vida och relativt oprecisa frågeställningar – lätt har blivit föremål för skilda politiska tolkningar och ståndpunkter.

Under de senaste åren har det såväl i Storbritannien som i USA genomförts flera översikter av forskningen om hemlöshet, med syftet att sammanställa kunskap som kan ligga till grund för utformning och inriktning av de sociala insatserna på området (se t.ex. Johnson & Cnaan 1995; Fitzpatrick, Kemp & Klinker 2002). Även om de enskilda studier som har utgjort underlaget för dessa översikter i många fall enbart har behandlat specifika delfrågor inom hemlöshetsområdet, har de tillsammans kunnat utgöra en grund för en diskussion om det sociala arbetets inriktning. Något liknande arbete har inte genomförts i Sverige, trots att det verkar rimligt att anta att detta skulle innebära att värdet av de enskilda studierna hade ökat. I detta avseende är det med andra ord möjligt att tala om ett användningssammanhang som närmast har främjat en icke-användning av redovisade forskningsresultat (jfr. avsnitt 2.1.2).

Som framgår av kapitel 5 har det dock, under den period som vi har studerat, långt ifrån saknats initiativ till att stärka kunskapsuppbyggnaden på detta område. Men även om samtliga tre exempel som studerats närmare har spelat en viktig roll i diskussionen om arbetet mot hemlöshet, är det uppenbart att inte heller dessa satsningar på något avgörande sätt lagt grunden för en långsiktigt inriktad kunskapsuppbyggnad och för en kunskapsbaserad praktik. Detta framstår, åtminstone till en del, som en naturlig konsekvens av att kunskapsintresset i dessa verksamheter i hög grad ägnades åt kartläggningar av de hemlösas villkor och de samhälleliga orsakerna bakom hemlösheten – snarare än åt inriktningen och utformningen av de sociala

insatserna. Mot detta skulle kunna invändas att det rör sig om en kunskapsuppbyggnad i relation till socialt arbete, men att denna kunskapsuppbyggnad relaterats till andra slags metoder än de som idag är gängse (dvs. metoder på grupp- respektive samhällsnivå, snarare än på individnivå). Men även om det skett en sådan utveckling när det gäller betoningen av olika typer av metoder, är det ändå slående att resultatet från dessa verksamheter i så begränsad utsträckning relaterades till det sociala arbetet över huvud taget.

6.2 Vad har format relationen mellan kunskap och praktik?

Med det ovan beskrivna infinner sig åter den sista delfrågan som angavs i syftet, nämligen hur vi skall förstå relationen mellan kunskapsutvecklingen och den sociala praktiken inom detta område. I kapitel 2 fördes en diskussion kring de teoretiska utgångspunkterna för denna studie och vi argumenterade för hur viktigt det är att – om man skall kunna studera relationen mellan kunskap och den sociala praktiken på hemlöshetens område – formulera en referensram som både tar upp hur kunskapen utvecklats och kunskapens roll i relation till den sociala praktiken. Det är därför hög tid att återknyta till den diskussionen och se i vilken mån den kan användas för att belysa den utveckling som har beskrivits i de tidigare kapitlen.

6.2.1 Socialt arbete – ett ungt universitets- och forskningsämne

Det ligger nära till hands att se ett samband mellan den svaga kunskapsutvecklingen på hemlöshetsområdet och det faktum att socialt arbete etablerades som ett självständigt universitets- och forskningsämne relativt sent. Den utveckling som refererades i kapitel 2, och som inneburit att socialt arbete sedan 1977 har etablerats som ett akademiskt ämne, skulle därmed utgöra en förklaring till att det inte har bedrivits någon omfattande forskning om resultatet av de sociala insatserna mot hemlösheten. Detta motsäger inte att det under perioden 1965-2000 skulle ha skett en akademisering av ämnet socialt arbete, på det sätt som Dellgran & Höjer (2000) hävdar, men det ger samtidigt ytterligare bakgrund till den diskussion som har förts under senare år, där det rests ökade krav på utvärdering av de sociala insatserna. Även om det har skett ett förvetenskapligande av det sociala arbetet under den period som vi har diskuterat, har detta endast i högst begränsad utsträckning inneburit att det har skett någon utveckling av kunskaperna om metoder i socialt arbete och om det sociala arbetets resultat (se avsnitt 2.1.1). Därmed inte sagt att den forskningsexpansion som har skett inom det sociala arbetet under perioden, skulle sakna betydelse för arbetet med hemlöshetsfrågorna. Det är rimligt att anta att forskningen kring mer generella frågeställningar inom socialt arbete också i viss mån varit relevanta för arbetet med hemlöshetsfrågorna. Men det talar för att det, åtminstone i anslutning till hemlöshetsområdet under denna period, inte har funnits någon väl utbyggd struktur som har skapat förutsättningar för att stärka det sociala arbetet genom en förstärkt kunskapsuppbyggnad.

I kapitel 2 pekades det också på att, även om socialt arbete som ett självständigt akademiskt ämne är förhållandevis ungt, har det även tidigare bedrivits forskning – inom andra discipliner och traditioner – som har varit relevanta för det praktiska sociala arbetet. En av de discipliner som har haft stor betydelse för hemlöshetsfrågorna är den *socialmedicinska*. Som framgått av de tidigare kapitlen har inte minst de olika initiativ som har tagits för att stärka kunskapsutvecklingen (se kapitel 5) haft en påtaglig förankring i en socialmedicinsk tradition. Även om det ligger bortom syftet med denna uppsats, pekar detta på en relevant fråga: Vilken betydelse har den socialmedicinska traditionens starka ställning på detta område haft för förutsättningarna att etablera socialt arbete som ett självständigt forskningsämne? En annan

viktig fråga är vad socialmedicinens starka ställning har inneburit för arbetet med hemlöshetsfrågorna – inte minst mot bakgrund av att socialmedicinen som disciplin under senare år har ”trängts tillbaka” av såväl epidemiologin som folkhälsovetenskapen.

6.2.2 Betydelsen av forskningens användningssammanhang

Med utgångspunkt från denna beskrivning av arbetet med hemlöshetsfrågor i Stockholms kommun under perioden 1965-2000, är det knappast möjligt att hävda att det skulle finnas någon enkel eller entydig relation mellan kunskapsutveckling och praktisk socialt arbete.

I kapitel 4 och 5 beskrevs hur de kartläggningar som Gunnar Inghe genomförde under 1960-talet kom att ligga till grund för ett förhållandevis omfattande politiskt reformarbete på hemlöshetsområdet. Resultaten från Inges studier kom under denna tid att utgöra en, i det närmaste oomtvistad, utgångspunkt för vitt skilda förslag på åtgärder inom området. Forskningsresultaten hade i detta avseende, med Carol Weiss (se avsnitt 2.1.2), framför allt en *politisk* funktion. Det är också tydligt att flera av de rapporter som publicerades i slutet av 1980-talet/början av 1990-talet hade en påtagligt *politisk* respektive *konceptualiserande* funktion, så till vida att de utgjorde viktiga underlag när hemlöshetsfrågan åter aktualiserades på den socialpolitiska dagordningen. Det är emellertid inte lika lätt att urskilja hur de rapporter som publicerades från Kruksiverksamheten (se avsnitt 5.2) och FoU-byrån (se avsnitt 5.3) har använts. Det är tvärtom så att det i flera fall uppstod konflikter mellan forskare och politiker om hur forskningsresultaten skulle förstås och tillämpas.

Sammanfattningsvis kan man alltså hävda att flera av de rapporter som har ägnats åt hemlöshetsfrågorna har kommit att ”användas” inom ramen för en diskussion om kommunens insatser på området. I flera fall ligger det dock närmare sanningen att säga att olika studier har genomförts som ett resultat av att hemlöshetsfrågorna har aktualiserats på den socialpolitiska dagordningen; studierna har genomförts som ett svar på behovet ”att göra något”. Snarare än att redovisade resultat från forskningen har påverkat de sociala insatserna, förefaller det alltså ha varit ett ”uppfattat behov av insatser” som har lett till ökade forskningsinsatser. I vilken mån det har funnits något ”uppfattat behov” har i hög grad påverkats av den offentliga/politiska debatten. Ett tydligt exempel är när hemlöshetsfrågan på nytt aktualiserades i slutet av 1980-talet. Även om det då inte fanns några vetenskapliga belägg för att hemlösheten hade ökat i omfattning, var detta en ståndpunkt som starkt artikulerades i den offentliga debatten. Denna debatt resulterade i sin tur i att det genomfördes ett flertal kartläggningar och studier.

På ett övergripande plan verkar det därmed rimligt att utgå ifrån att det finns en dubbelriktad påverkan mellan forskningen och den sociala praktiken, så att resultat från forskning påverkar diskussionen om sociala insatser, men också att den sociala praktiken skapar ett behov av forskning. Hur denna ömsesidiga påverkan formas beror i sin tur på en rad andra faktorer. (Samtidigt är det viktigt att understryka att möjligheterna till en sådan ömsesidig påverkan varit starkt begränsade inom vissa delar av hemlöshetsområdet. Som framgick av kapitel 3 har endast begränsade forskningsinsatser ägnats åt det sociala arbetets värde och resultat.)

6.2.3 Konflikter mellan skilda socialpolitiska målsättningar

I avsnitt 2.1.3 hävdades att det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor i regel utgår från ett flertal målsättningar, liksom att dessa olika målsättningar – i den mån de har sin grund i skilda socialpolitiska perspektiv – också kan hamna i konflikt med varandra. På samma sätt är det möjligt att urskilja olika socialpolitiska perspektiv i de studier och forskningsprojekt som har

bedrivits i anslutning till Stockholms kommuns arbete med hemlöshetsfrågor under perioden (jfr avsnitt 2.2.1). Så har till exempel forskningen vid Krukisverksamheten kritiserats för att definiera hemlöshet som ett tillstånd som är förknippat med individuella svagheter, som fysisk eller psykisk ohälsa, missbruk eller dålig moral – och därmed för att i alltför hög grad bortse från strukturella faktorer, som exempelvis bostadsmarknadens betydelse (Sahlin 1992). Samtidigt är det uppenbart att det framför allt är det breda samhällsperspektivet om de hemlösas ställning i samhället, liksom de samhälleliga orsakerna bakom hemlösheten, som står i fokus i rapporter som *Överlevnadsstrategier bland socialt utslagna och hemlösa* (1978) och – framför allt – *Att leva på samhällets botten* (1974). Det finns med andra ord en grund för att även hävda det motsatta, det vill säga att man i alltför hög grad har fokuserat på de strukturella faktorernas betydelse. Detta är inte tillfället att värdera dessa olika perspektiv. Poängen är snarare att peka på att, om dessa olika perspektiv inte lyfts fram och tydliggörs så att det blir möjligt att ta ställning till deras möjligheter och begränsningar, så lär det i sig motverka förutsättningarna för att lägga en grund för en långsiktigt inriktad kunskapsuppbyggnad.

Att olika perspektiv bryts inom forskningen är naturligtvis i sig inte problematiskt, inte heller att så sker i den socialpolitiska debatten. Problemet uppstår då värdebaserade ställningstaganden maskeras som ”neutrala” forskningsresultat och/eller då ett skenbart vetenskapligt språkbruk döljer värdemässiga ställningstaganden. Forskningens uppgift kan dock aldrig vara att presentera tekniska lösningar på det som i grunden är moraliska eller politiska problem. I den mån forskningen kan – och bör – bidra till att lösa dessa frågor är det genom att erbjuda ett så bra kunskapsunderlag som möjligt, för att ta ställning till de olika frågor man ställs inför, exempelvis på hemlöshetens område.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

- Inghe, G. 1962a. Klientelet på ungarshotellen. Socialmedicinsk undersökning på uppdrag av socialvårdens planeringskommitté. Stockholms stadsarkiv, Socialnämndens handlingar
- Inghe, G. 1962b. Socialmedicinsk undersökning av klientelet på Hotell Spjutet. Utförd av professor Gunnar Inghe på uppdrag av socialvårdens planeringskommitté. Stockholms stadsarkiv, Socialnämndens handlingar
- Isaksson, K., Norman, J. & Svedberg, L. 1979. Presentation av fältforskning kring socialt utslagna och hemlösa i Stockholm. Föredrag vid Sveriges Socialchefers studiedagar i Luleå 3-5 oktober 1979.

Tidskrifter

- Nordisk Sosialt Arbeid, årgångarna 1981-2000
- Socialmedicinsk tidskrift, årgångarna 1965-2000
- Socialt forum, årgångarna 1965-1977
- Socialvetenskaplig tidskrift, årgångarna 1994-2000
- Sociologisk forskning, årgångarna 1965-2000
- Socionomen, årgångarna 1987-2000

Litteratur

- Bergmark, Å. & Lundström, T. 1998. "Metoder i socialt arbete. Om insatser och arbetssätt i socialtjänstens individ- och familjeomsorg", i *Socialvetenskaplig tidskrift*, årgång nr. 4, (5), 291-314.
- Bergmark, Å. & Lundström, T. 2000. "Metoder i socialt arbete – vad är det?", i Meeuwisse, A., Sunesson, S. & Swärd, H. (red.) *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bergström, K & Boréus, K. 2000. *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Björk, A. 1968. *Den nedtystade nöden: en debattbok om rättstrygghet och personlig integritet för de av samhället utsatta*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Bostadslöshet som problem och politik – Aktuell nordisk forskning*. TemaNord 2002:558. Köpenhamn: Nordiska rådet.
- Borg, S. 1974. *Hemlösa män. En socialpsykiatrisk och klinisk undersökning*. Akademisk avhandling. Karolinska institutets psykiatriska klinik, S:t Görans sjukhus, Stockholm.
- Börjeson, B. 2000. "Repression och socialt arbete", i Meeuwisse, A., Sunesson, S. & Swärd, H. (red.) *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Christophs, I. 1997. *Utan hem – Långt hemifrån. En rapport om hemlösa kvinnor och män, med utomnordiskt ursprung, på Stockholms kommuns härbärgen*. FoU-rapport 1997:5. Forsknings- och Utvecklingsenheten vid Resursförvaltningen för Skola och Socialtjänst, Stockholm.
- Dellgran, P. & Höjer, S. 2000. *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete*. Akademisk avhandling. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

- Ekeremo, M. 2002. *Den mångtydiga FoU-idén – lokala FoU-enheters mening och betydelse*. Örebro Studies in Social Work 2. Akademisk avhandling. Institutionen för samhällsvetenskap vid Örebro universitet.
- Finne, E. 1999. *Statistik över missbrukare, hemlösa och psykiskt störda i Stockholm år 1997*. FoU-rapport 1999:12. Socialförvaltningen, Stockholm.
- Finne, E. 2000. *Statistik över missbrukare, hemlösa och psykiskt störda i Stockholm år 1998*. FoU-rapport 2000:5. Socialförvaltningen, Stockholm.
- Finne, E., 2001. *Statistik över socialtjänstens kontakter med missbrukare, hemlösa och psykiskt störda i Stockholm 1999*. FoU-rapport 2001:11. Forsknings- och utvecklingsenheten vid Socialförvaltningen, Stockholm.
- Finne, E., 2003. *Statistik över socialtjänstens kontakter med missbrukare, hemlösa och psykiskt störda i Stockholm år 2001*. FoU-rapport 2003:6. Forsknings- och utvecklingsenheten vid Socialförvaltningen, Stockholm.
- Fitzpatrick, S., Kemp, P. & Klinker, S. 2002. *Single homelessness: An overview of research in Britain*. Bristol: The Policy Press.
- Franér, P., Hansson, K. & Ågren, G. 1988. *Härbärgessituationen i Stockholm: ett gammalt problem i ny tappning*. FoU-rapport nr 90. Forsknings- och utvecklingsenheten vid Socialförvaltningen, Stockholm.
- Grosin, L. & Norman, J. 1974. *Att leva på samhällets botten: rapport om de yngre människors livssituation*. Lund: Studentlitteratur.
- Gullberg, A. & Börjeson, M. 2000. "Att undersöka grupper i svaga positioner på bostadsmarknaden", i Runquist, W. & Swärd, H. (red.). *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlssons.
- Halldin, J. 1999. "Gunnar Inghe – de fattiges advokat", i *Läkartidningen*, 95, (23), 2895-97.
- Halldin, J., Stenberg, L., Sundgren, M. & Åhs, S. 1998. *Socialt och socialmedicinskt klient- och patientorienterad verksamhet för utstötta grupper – främst bostadslösa*. KI rapport 1998:2. Stockholm: Karolinska Institutet, Institutionen för folkhälsovetenskap.
- Inghe, G. 1949. *Klientelet på arbetshemmen: en socialpsykologisk utredning om försumliga försörjare och störande understödstagare*. Statens offentliga utredningar 1949:37.
- Inghe, G. & Inghe, M-B. 1970. *Den ofärdiga välfärden*. Stockholm: Tidens förlag.
- Isaksson, K., Norman, J. & Svedberg, L. 1978. *Överlevnadsstrategier bland socialt utslagna och hemlösa*. Stockholm: Tidens förlag.
- Johnson, A. K. & Cnaan, R.A. 1995. "Social work practice with homeless people: state of the art", i *Research on Social Work Practice* 5, (3), 340-82.
- Järvinen, M. 1992. "Hemlöshetsforskning i Norden", i Järvinen, M. & Tigerstedt, C. (red.) *Hemlöshet i Norden*. NAD-publikation Nr 22. Helsingfors: Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning.
- Kühlhorn, E. & Gerdman, P. 1983. *Vård av hemlösa alkoholister. En utvärdering av vården på Skarpnäcksgården*. Monografier utgivna av Stockholms kommun. Stockholm: Kommittén för Stockholmsforskning.
- Larsen, J. K. 1980. "Knowledge Utilization. What is It?" i *Knowledge* 1, (3), 381-404.
- Meeuwisse, A. & Swärd, H. 2000. "Vad är socialt arbete?", i Meeuwisse, A., Sunesson, S. & Swärd, H. (red.) *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Månsson, S-A. 2000. *Theoretical Perspectives on Social Problems: From A Sociological Point of View*. Stencil. Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet.
- Månsson, S-A. 2000. "Kunskapsutveckling inom socialtjänsten och den akademiska forskningen – drar vi åt samma håll?", i *Sociomen* 8, 4-9.
- Nilsson, K. & Sunesson, S. 1988. *Konflikt, kontroll, expertis*. Lund: Arkiv.
- Nordfeldt, M. 1999. Akademisk avhandling. *Hemlöshet i välfärdsstaden. En studie av relationerna mellan socialtjänst och frivilliga organisationer*. Geografiska regionstudier nr 39. Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet.
- Norman, J. 1979. *Socialmedicinska studier av hemlösa män i Stockholm*. Akademisk avhandling. Socialmedicinska kliniken vid Sahlgrenska sjukhuset.
- Norman, J. & Schultze, R. 1970. *Hemlösa män i Stockholm: en rapport från Stockholms socialnämnds socialmedicinska utrednings- och behandlingshem vid Krukmakargatan*. Kommunstyrelsen i Stockholm.

- Norman, J. & Svensson, B. 1977. *Folk och bostadsräkning av hemlösa i Stockholm 1972-75*. Socialförvaltningen, Stockholm.
- Nowotny, H. 1985. "Social science research in a changing policy context", i Nowotny, H. & Lambiri-Dimaki, J. (red.) *The Difficult Dialogue Between Producers and Users of Social Science Research*. Vienna: European Centre for Social Welfare Training and Research.
- Näreskog, H. & Olsson, L. 2002. "Hur det hela började", i Angsell, G-L (red.) *20 år av forskning och utveckling*. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsenheten vid socialtjänstförvaltningen.
- Petterson, U. 2001. *Socialt arbete, politik och professionalisering*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Sahlin, I. 1992. "Hemlöshet – reflexioner kring ett begrepp", i Järvinen, M. & Tigerstedt, C. (red.) *Hemlöshet i Norden*. NAD-publikation Nr 22. Helsingfors: Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning.
- Sahlin, I. 1996. *På gränsen till bostad. Avisning, utvisning, specialkontrakt*. Akademisk avhandling. Lund: Arkiv. Sociala centralnämnden i Stockholm. 1973. *Arbetsformer vid det socialmedicinska utrednings- och behandlingshemmet "Krukis" och dess annex*. Sociala centralnämnden, Stockholm.
- Socialstyrelsen. 1993. *Hemlösa i Sverige – en kartläggning*. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1993:13.
- Socialstyrelsen. 1994. *De bostadslösa situation i Sverige*. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1994:15.
- Socialstyrelsen. 2000. *Hemlösa i Sverige 1999. Vilka är de och vilken hjälp får de?* Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 2000:1.
- Socialstyrelsen. 2002. *Utvärdering av FoU*.
- Socialstyrelsen. 2003. *Socialtjänsten i Sverige*.
- SOU 2000:14. *Adressat okänd. Om hemlöshetens bakgrund, orsaker och dynamik*. Delbetänkande av kommittén för hemlösa.
- SOU 2001:95. *Att motverka hemlöshet. En sammanhållen strategi för samhället*. Slutbetänkande av Kommittén för hemlösa.
- Stadig, I. 1987. *Vårt har kvinnorna från Ängshöjden tagit vägen? Hur går det för bostadslösa kvinnor i Stockholm?* Forsknings- och utvecklingsbyrån vid Socialtjänsten, Stockholm.
- Stenberg, L., Svanström, L. & Åhs, S. 1988. *Den ofärdiga välfärden: projektplan*. Sundbyberg: Karolinska institutet, Institutionen för socialmedicin.
- Stenberg, L., Svanström, L. & Åhs, S. 1989. *Uteliggarna i välfärdssamhället*. Stockholm: Tidens förlag/Folksam.
- Stockholms läns landsting. 2001. *En klinisk pilotstudie av 35 hemlösa i Stockholm*. Stockholm: Stockholms läns landsting, Samhällsmedicin och Karolinska Institutet, Institutionen för folkhälsovetenskap.
- Ström-Billing, I. 1991. *Ungkarlshotell. Föreningen Söderhem, enskild filantropi och allmän socialvård 1900-1986*. Stockholm: Kommittén för Stockholmsforskning.
- Stål, R. & Svedberg, L. (red.) 1987. *Det ovissa mötet – om fält och forskning i socialt arbete*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Sunesson, S. 1992. "Problem och problematiseringar", i *Nordiskt Socialt Arbete* 2, (12), 57-69.
- Sunesson, S. 2003. "Socialt arbete – en bakgrund till ett forskningsämne", i Högskoleverket. *Socialt arbete – en genomgång av ämnet*. Rapport 2003:16R, Högskoleverket.
- Swärd, H. 1998. *Hemlöshet. Fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma?* Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg, L. 1997. *Marginella positioner. Kritisk diskussion om begrepp, teori och empiri*. EpC-rapport 1997:5. EpC/Socialstyrelsen.
- Weiss, C. 1979. "The many meanings of research utilization", i *Public Administration Review*: Sept/Oct, sid. 426-431.
- Weiss, C. 1980. "Knowledge Creep and Decision Accretion", i *Knowledge* 1, (3), 421-442.
- Ågren, G. 1994. "Hemlösa och andra socialt utslagna missbrukare", i *Behandling av alkoholproblem. En kunskapsöversikt*. Stockholm: CUS och Liber utbildning AB.
- Ågren, G., Beijer, U. & Finne, E. 2000. "Hemlösa i Stockholm", i Runquist, W. & Swärd, H. (red.). *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlssons.

- Ågren, G., Berglund, E., Finne, E. & Franér, P. 1994. *Hemlösa i Stockholm*. FoU-rapport 1994:18. Forsknings- och utvecklingsenheten vid Socialförvaltningen, Stockholm.
- Ågren, G., Berglund, E., Finne, E. & Franér, P. 1997. *Hemlösa i Stockholm 1996*. FoU-rapport 1997:9. Forsknings- och utvecklingsenheten vid Resursförvaltningen för skola och socialtjänst, Stockholm.
- Åsander, H. 1976. *En uppföljande social studie och klinisk-psykiatrisk fältundersökning av hemlösa män i Stockholm*. Akademisk avhandling. Karolinska institutets psykiatriska klinik vid S:t Görans sjukhus, Stockholm.

BILAGA 1

Artiklar om hemlöshet i *Nordisk Sosialt Arbeid*, *Socialmedicinsk tidskrift*, *Socialt forum*, *Socialvetenskaplig Tidskrift*, *Sociologisk forskning* respektive *Socionomen* 1965-2000

Bakgrunden till valet av vilka tidskrifter som skulle ingå i undersökningen har presenterats i avsnitt 3.1. Genomgången av de sex tidskrifterna har gjorts utifrån tidskrifternas innehållsförteckningar. Dessa har i flertalet fall publicerats årgångsvis, men i ett fall, *Sociologisk forskning*, har databasen *Periodicals Contents Index* använts.

Vid genomgången av tidskrifterna har strävan varit att urskilja de artiklar som explicit berört hemlöshetsfrågorna och som därmed kan antas ha haft en direkt betydelse för utformningen av insatserna mot hemlöshet. De artiklar som behandlat studier av hemlöshet, riskfaktorer för hemlöshet och/eller vräkningar samt insatser mot hemlöshet har noterats nedan. Artiklar som berört angränsande områden eller som har behandlat social utsatthet och/eller socialt arbete mer generellt inte medtagits. Risken är naturligtvis att detta har lett till att det uppskattade antalet relevanta artiklar har blivit för lågt, men det har den (i detta sammanhang avgörande) fördelen att det har givit en tydligare bild av förekomsten av texter med relevans för området. I de fall det varit svårt att karaktärisera artiklarnas innehåll med utgångspunkt från titel har även artiklarna gått igenom.

Nordisk Sosialt Arbeid (1981-2000)

- Swärd, Hans: Den nya hemlösheten. Nr 1 (1996) [2b]

Socialmedicinsk tidskrift (1965-2000)

- Svenning, Lars: Pockettidningen R: Ursäkta, det fattas en spänn (recension). Nr 1 (1975) [1]
- Ågren, Gunnar: Missbruksproblem och välfärd. Sociala problem i välfärdssamhället. Nr IV-V (1979) [2b]
- Halldin, Jan, Sundgren, Magnus & Åhs, Stig: Hemlösheten i Stockholm med fler kvinnor och psykiskt sjuka – en social och socialmedicinsk utmaning. Nr 10 (1997) [2b]
- Halldin, Jan: Situationen för hemlösa med utomordiskt ursprung. Nr VI (1998) [2b]

Socialt forum (1965-1977)

- Inghe, Gunnar: Fattiga i välfärdssamhället. Nr 1 (1965) [2b]
- Edström, Lennart & Langsteh, Sture: Uteliggarna – ett olöst problem. Nr 4 (1965) [1]
- Norman, Johan: Hemlösa män på ungarshotell och natthärbärgen. Nr 3 (1966) [2b]
- Carlson, Sören: Alternativ för bostadslösa i Stockholm. Nr 7 (1969) [1]
- De Geer Svenonius, Birgitta: Skarpnäcksgården – adress Skarpnäcksvägen 175. Nr 10 (1969) [1]
- Eriksson, Gunnar: Hur gick det på Skarpnäcksgården? Nr 9 (1971) [2a]
- Norman, Johan: Forskning på ”Krukis” visar: De hemlösa är inga hopplösa fall. Nr 9 (1975) [2a]

Socialvetenskaplig Tidskrift (1994-2000)

- Flyghed, Janne: Vräkt till hemlöshet? Vräkningarna i Sverige 1982-1994. Nr 2 (1995) [2b]
- Järvinen, Margaretha: Om hemlösa kvinnor i Köpenhamn. Nr 2 (1995) [2b]
- Swärd, Hans: Att undersöka hemlöshet. Om en klassisk svensk hemlöshetsundersökning. Nr 2 (1995) [2b]
- Swärd, Hans: Att forska om utsatta. Nr 2 (1999) [1]
- Eriksson, Catharina: Det motsägelsefulla utanförskapet. Nr 4 (1998) [2b]

Sociologisk forskning (1965-2000)

- Isaksson, Kerstin, Norman, Johan & Svedberg, Lars: Överlevnadsstrategier. Nr 1 (1979) [2b]
- Lindström, Lars: Vad kan vi lära av Krukisforskningen? (recension). Nr 3 (1979) [2a]
- Kühlhorn, Eckart: Vräkt ur folkhemmet (recension). Nr 2 (1991) [2b]
- Kåreholt, Ingemar & Stenberg, Sten-Åke: Den svenska bostadsmarknadens nedre botten – hyresgäster i permanent kris. Nr 3 (1991) [2b]
- Sahlin, Ingrid: Att definiera hemlöshet. Nr 2 (1992) [2b]
- Lindström, Lars: Socialtjänsten och den hemlösa alkoholisten. Nr 1 (1993) [2a]
- Franzen, Mats: På gränsen till bostad. Avvisning, utvisning, specialkontrakt (recension). Nr 4 (1996) [2b]

Socionomen (1987-2000)

- Wahlgren, Hans: Möte med uteliggare i London. Nr 8 (1989) [1]
- Åberg, Lars: Where The Streets Have No Name. Nr 6 (1990) [1]
- Denvall, Verner & Sahlin, Ingrid: Utan hem i New York, Brooklyn Brooklyn Brooklyn, Hemlöshetspolitik i New York. Nr 3 (1993) [2b]
- Samuelsson, Karin: LA RUE – Väg till värdighet på gatan, Från gatan till 'GATAN'. Nr 3 (1994) [2a]
- Tops, Dolf: Annorlunda boende för hemlösa missbrukare. Nr 3 (1995) [2a]
- Tops, Dolf: Bokningscentral navet i arbetet för bostadslösa män. Nr 1 (1996) [2a]
- Swärd, Hans: Hemlöshet som socialt problem. Nr 1 (1997), Socionomens Forsknings-Supplement nr 7 [2b]
- Roxström, Carina: Hemlösa kvinnor behöver ett särskilt bemötande. Nr 4 (1997) [2a]
- Runquist, Weddig: Uppsökande verksamhet för hemlösa ger resultat! Nr 2 (1999) [2a]
- Jonsson, Britt: Hemlöshet – inte en fråga om tak över huvudet. Nr 5 (2000) [2b]

PUBLIKATIONER

Sköndalsinstitutets skriftserie

1. Bergmark Åke (1994). *Från bidrag till ersättning? – om kommunernas stöd till de frivilliga organisationerna inom den sociala sektorn.*
2. Jeppsson Grassman Eva (1994). *Third Age Volunteering in Sweden.*
3. Nordfeldt Marie (1994). *Frivilliga organisationers insatser för hemlösa.*
4. Lundström Tommy och Wijkström Filip (1995). *Från röst till service? – den svenska ideella sektorn i förändring.*
5. Johansson Göran (1997). *Möta hiv, möta sig själv – en studie av arbetet vid Stiftelsen Noaks Ark-Röda korset.*
6. Stål Rolf (1997). *De mest utsatta – om människors kapacitet och behov av socialt stöd.*
7. Johansson Göran (1997). *För mycke jag, för lite Jesus – LP-stiftelsens vård av missbrukare sedd ur ett socialantropologiskt perspektiv.*
8. Jeppsson Grassman Eva (1997). *För andra och för mig – det frivilliga arbetets innebörder.*
9. Karlsson Magnus (1997). *Självhjälpsgrupper i Sverige – en introduktion.*
10. Lundström Tommy (1997). *Barnavårdsorganisationer vid två sekelskiften – frivilligt barnavårdsarbete förr och nu.*
11. Johansson Göran (1998). *Det lilla extra – om frivilligcentralen i Tyresö.*
12. Johansson Göran (1998). *Saligare att ge - om givandets problem. Ett missionsexempel.*
13. Forssell Emilia (1999). *Äldres död – anhöriga och personal berättar.*
14. Karlsson Magnus (2000). *Delade erfarenheter – om självhjälpsgrupper i Sverige.*
15. Johansson Göran (2001). *Varför hade Moses en syster? Antropologiska aspekter på berättelser och föreskrifter ur moseböckerna.*
16. Johansson Göran (2001). *Välsignelse eller förbannelse? Om koka och kokabruk.*
17. Jeppsson Grassman Eva (2001). *Medmänniska och anhörig. En studie av informella hjälpinsatser.*
18. Meeuwisse Anna (2001). *Ett högriskprojekt. Om missbrukarrehabilitering på Basta Arbetskooperativ.*
19. Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (2001). *Civilt samhälle, social ekonomi eller nonprofit? Fallet Basta Arbetskooperativ. Slutrapport från ett forskningsprojekt.*
20. Engel Charlotte (2002). *För en ny tid? Förskjutning eller förnyelse- en inventering av diakonins dilemma.*
21. Johansson Göran (under utgivning). *Räcka varandra handen. Mångsidig, entydig, kontinuerlig - narkotikaprevention i norra Örebro län.*
22. Lundström Tommy (2004). *Teorier om frivilligt socialt arbete. En diskussion om forskningens läge och organisationernas framtid.* Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie

1. Granath Kristina (1997). *"Det var så mycket jag inte förstod..." – en interjuundersökning med vuxna barn till psykiskt sjuka föräldrar.*
2. Boklund Ann (1997). *Paraply för social frivillighet? – granskning av Forum för frivilligt socialt arbete de tre första verksamhetsåren.*
3. Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (1997). *Basta – beskrivning och analys av ett arbetskooperativ.*
4. Olby Britta (1997). *"Gör sjukhuskyrkan någon nytta?" – en studie av attityder till sjukhuskyrkan.*
5. Forssell Emilia (1998). *Vilka är förlorarna? – om utsatta grupper i välfärden på 1990-talet.*
6. Forssell Emilia (1998). *Anhörigas organisering – en studie av två anhörigföreningar.*
7. Trygged Sven (1998). *Making Work Work.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 7).
8. Jess Kari (1998). *Kvalitet för brukare – frivilligt socialt arbete ur ett brukarperspektiv.*
9. Annå Erik, Lundström Tommy och Svedberg Lars (2000). *Three Essays on Volunteerism and Voluntary Organisations.*
10. Olsson Lars-Erik (1998). *Givande och tagande – interaktion mellan frivilliga organisationer och kommuner.*
11. Meeuwisse Anna (1999). *Debatten om välfärdsstaten och det civila samhället.*
12. Olsson Lars-Erik (2000). *På olika villkor – samverkan mellan kommun och frivillig organisation.*
13. Karlsson Magnus (2000). *Bara en alkoholist kan förstå en alkoholist – deltagare i självhjälpsgrupper berättar.*
14. Holmberg Carin (2000). *Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling – empiriska exempel och teoretiska funderingar.*
15. Hansson Jan-Håkan, Jegermalm Magnus och Whitaker Anna (2000). *Att ge och ta emot hjälp. Anhöriginsatser för äldre och anhörigstöd – en kunskapsöversikt.*
16. Trygged Sven (2000). *Från fristuga till friskola – ett föräldrakooperativ i förändring.*
17. Jegermalm Magnus och Whitaker Anna (2000). *Upptäckten av anhöriga? – kommuners och frivilliga organisationers stöd till äldres anhöriga i Stockholms län.*
18. Forssell Emilia (2000). *Anhörig till äldre invandrare – en fallstudie av anhöriga till äldre utomeuropeiska invandrare utan offentlig äldreomsorg.*
19. Orsholm Ingrid (2001). *Anhörigskapets variationer – åtta berättelser från hjälpgivare i olika miljöer.*
20. Jess Kari (2001). *Effektivitet, brukarmedverkan och kommunala bidrag – en utvärdering av mål, resurser, insatser och brukarkommunikation inom sociala frivilligorganisationer i Stockholm.*
21. Bender Christine och Holmberg Carin (2001). *När alla sköter sitt... – Hur ser stöd och hjälp ut till misshandlade kvinnor i kommuner utan kvinnojour?.*
22. Olby Britta (2001). *Väntjänst och välfärd – ett brukarperspektiv.*
23. Orsholm Ingrid (2002). *Anhörigengagemang – två studier på Gotland.*
24. Bodin Magnus (2002). *Församlingar ger ekonomiskt bistånd – ett uttryck för diakoni i Stockholms stad.*
25. Jegermalm Magnus (2002). *Anhörigstöd – en uppföljningsstudie av kommuners och frivilligorganisationers stöd till äldres anhöriga.*
26. Orsholm Ingrid (2002). *Mellan hem och institution – flexibel avlösning för anhöriga till demenssjuka.*
27. Whitaker Anna (2002). *Att dela den gamlas sista tid – en studie av anhöriga på sjukhem.*
28. Forssell Emilia (2002). *Anhöriga till äldre invandrare med offentlig äldreomsorg. En fallstudie.*

29. Nordqvist Ola (under utgivning). *Ersta Vändpunktens vuxenprogram. En studie av deltagarnas värderingar och upplevelser.*
30. Engel Charlotte (2003). *Fri eller förankrad? En empirisk studie av volontärverksamhet och ideella insatser inom Stiftelsen Stora Sköndal.*
31. Engel Charlotte (2003). *Volontärer. För vem och för vad? Kritisk granskning av en verksamhet inom Stiftelsen Stora Sköndal.*
32. Christiansson Elisabeth (2003). "Först och framför allt själen". *Diakonins tankevärld omkring år 1850.*
33. Börjeson Martin (2004). "Vi vet inte vilka metoder vi ska använda" - Om relationen mellan kunskap och praktik i Stockholms kommuns sociala arbete med hemlöshetsfrågor 1965-2000.

Sköndalsinstitutets särtryckserie

1. Lundström Tommy (1995). *Frivilligt socialt arbete under omprövning.* I Socialvetenskaplig Tidskrift, årgång 2, nr 1.
2. Lundström Tommy (1995). *Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige.* I Kurt Klaudi Klausen & Per Selle (red.) *Frivillig organisering i Norden.* Oslo: Tano.
3. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1995). *Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre.* I Erik Amnå (red.) *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet.* Örebro: Libris.
4. Svedberg Lars (1996). *Frivillighet som ideologiskt slagträ och faktisk verksamhet.* I Ojämlighet från vaggan till graven – på väg in i 2/3-samhället. FKF Fakta.
5. Lundström Tommy (1996). *The State and Voluntary Social Work in Sweden.* I *Voluntas*, årgång 7, nr 2.
6. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1996). *Voluntary Action in a Scandinavian Welfare Context: the Case of Sweden.* I *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, årgång 25, nr 4.
7. Lundström Tommy och Svedberg Lars (1998). *Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning.* I *Socialvetenskaplig Tidskrift*, årgång 5, nr 2-3.
8. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1999). *Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet.* I Erik Amnå (red.) *SOU 1999:84. Civilsamhället. Demokratiutredningens forskarvolym nr. 8.*
9. Svedberg Lars (2001). *Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?* I Marta Szebehely (red.) *SOU 2001:52. Välfärdstjänster i omvandling. Forskarantologi från Kommittén Välfärdsbokslut.*
10. Lundström Tommy och Svedberg Lars (2003). *The Voluntary Sector in a Social Democratic Welfare State - The Case of Sweden.* I *Journal of Social Policy*, årgång 32, nr 2.

Sköndalsinstitutets metodbokserie

1. Norlin Lena och Olsson Lars-Erik (2000). *Partner sökes – Samverkan mellan kommuner och frivilliga organisationer.*
2. Sjöberg Malena (red.) (2001). *Men hur mår Du själv? – Om stöd till dem som vårdar anhöriga.*
3. Engel Charlotte (2003). *Se det som är. Diakonal inventering i brytningstid.*

Övriga publikationer i urval

- SOU 1993:82. *Frivilligt socialt arbete i Sverige. Kartläggning och kunskapsöversikt*. Svedberg Lars, Blennberger Erik, Isaksson Kerstin, Jeppsson Grassman Eva, Qvarsell Roger.
- Svedberg Lars (1995). *Marginalitet. Ett socialt dilemma*. Lund: Studentlitteratur.
- Blennberger Erik (1996). Människosyn i socialt arbete. I *Socionomen*, 11, 2, 33-48.
- Blennberger Erik och Svedberg Lars (1996). Frivilligt socialt arbete i Sverige - en översikt. I *Frivilligt välfärdsarbete och offentlig ansvar*. Göteborg: NOPUS.
- Gunnarsson Evy (1996). *Forum 50+ - en organisation i tiden*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Hansson Jan-Håkan (1996). Mellanvård - gråzoner och psykiatri. I Alain Topor (red.) *Psykiatri i socialtjänsten*. Stockholm: Bonniers.
- Svedberg Lars (1996). Introduktion till svensk frivillighet - ideologi och verksamhet. I *Tro och tanke*. Svenska Kyrkans forskningsråd 1996:7.
- Blennberger Erik (1997). Socialbidrag - en fråga om etik? I *11 röster om socialbidrag*. (SoS-rapport 1997:5). Stockholm: Fritzes förlag.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997). Defining the Nonprofit Sector: Sweden. I Salomon M Lester och Anheier K Helmut (ed). *Defining the Nonprofit Sector. A Cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997). *The Nonprofit Sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.
- Olby Britta (1997). *Äldres livsfrågor*. (SoS rapport 1997:2). Stockholm: Fritzes förlag.
- Blennberger Erik och Nilsson Gert (1998). *Diakonins identitet*. Sköndal: Stiftelsen Stora Sköndal.
- Holmberg Carin och Bender Christine (1998). *Våld mot kvinnor - män i kris*. SoS-rapport 1998:6. Stockholm: Fritzes förlag.
- Svedberg Lars (1998). *Marginella positioner - kritisk granskning av begrepp, teori och empiri*. Stockholm: Epidemiologiskt centrum.
- Johansson Göran (1998). *Måttligt eller meningsfullt*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Blennberger Erik, Hansson Mats J., Stål Rolf (1999). Diakoni - teologi, ideologi, praxis. I *Tro & Tanke* 1999:2. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Blennberger Erik (1999). Etiska problem i missbrukarvården. I *Alkohol och narkotika - politik, vård och dilemman*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR).
- Whitaker Anna (1999). *I livets slutskede: Frivilligsamverkan i vården*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Johansson Göran (2000). *Tvång och tillit. LVM-vård som kulturell ingenjörskonst - exemplet Hornö*. Stockholm: Statens institutionsstyrelses forskningsråd.
- Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (2001). Frivilliga insatser i svensk välfärd - med utblickar mot de nordiska grannländerna. I Bjarne Ibsen och Lars Skov Henriksen (red.): *Antologi om frivilligt arbejde*. Odense: Odense universitetsforlag.
- Hammare Ulf och Lundström Tommy (2001). *Socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Jegermalm Magnus (2002). Direct and Indirect Support for Carers. Patterns of Support for Informal Caregivers to Elderly People in Sweden. I *Journal of Gerontological Social Work*, årgång 38, nr 4, s 67-84.
- Jeppsson Grassman Eva (red.) (2002). *Anhöriga och anhörigstöd i Stockholms län - Sammanfattning av ett forskningsprojekt*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (2002). *Frivilligt socialt arbete i Sverige. Betydelsefullt men löser inte välfärdens dilemma*. I *Socionomen* 4, 1-5.
- Johansson Göran (2002). *Bete sig normalt - positioner, perspektiv och problem i den vuxna familjehemsvården*. Statens institutionsstyrelses forskningsråd.
- Karlsson Magnus, Jeppsson Grassman Eva och Hansson Jan-Håkan (2002). *Self-help Groups in the Welfare State: Treatment Program or Voluntary Action?* I *Nonprofit Management and Leadership*, årgång 13, nr 2, s 155-167.
- NordfeldtMarie och Söderholm Johan (2002). *Frivilligorganisationer som uppdragstagare. Vad betyder det för brukarna?* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Bender Christine (2003). *"Det är något speciellt i den här frågan" - Om det lokalpolitiska samtalet om mäns våld mot kvinnor*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Jeppsson Grassmann Eva (red.) (2003). *Anhörigskapets utrycksformer*. Lund: Studentlitteratur.

- Hammare Ulf och Stenbacka Susan (2003). *Socialt inriktade organisationer som arbetar mot missbruk - vilka är de, vad gör de och vad vet forskarna?* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Enander Viveka (2003). *Varför går hon?- Om våldsutsatta kvinnors uppbrottsprocesser*. Ystad: Kabusa Böcker.
- Svedberg Lars (2003). Att vara sårbar och få en marginell ställning. I Eva Jeppsson Grassman m fl *Att drabbas och att forma sitt liv*. Lund: Studentlitteratur
- Blennerger Erik (under utgivning). *Etik för medborgare, socialarbetare och klienter*. Lund: Studentlitteratur.